

Miljenko Šestak

FILOZOFIJA

radna bilježnica iz filozofije za 4. razred gimnazije

Izdavač
Profil International
Zagreb, Kaptol 25

Predsjednik Izdavačkoga savjeta
Daniel Žderić

Za Izdavača
Andrija Pećarić

Direktorica izdavaštva i razvoja
Ivančica Knapić

Urednica
Maja Ferček

Recenzenti
Krešimir Gracin, prof.
Stjepan Radić, prof.

Lektorica
Anita Poslon, prof.

Likovno-grafički urednici
Marina Hrupec
Studio 2M

Naslovnica
Getty Images

Prijelom
Marjana Kostanjčar

Izdanje, 2010.
Zagreb, Hrvatska

Digitalni tisak

PROFIL

Profil je član
Europskog udruženja
izdavača udžbenika

© Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove radne bilježnice ne može biti objavljen ili pretpisnut bez prethodne suglasnosti nakladnika i vlasnika autorskih prava.

Miljenko Šestak

FILOZOFIJA

radna bilježnica iz filozofije za 4. razred gimnazije

Sadržaj

UVOD	5
I. FILOZOFIJA	10
II. SVIJET	22
III. BOG	35
IV. ZNANJE	50
V. UM	62
VI. MORAL	78
VII. POLITIKA	95
VIII. UMJETNOST	111
IX. ČOVJEK	125
POPIS LITERATURE	139

Uvod – sadržaj i metodologija

Radna bilježnica iz filozofije ima osnovnu namjenu olakšavanja praćenja nastavnoga gradiva i učeniku i nastavniku. Pitanja su zamišljena tako da obuhvaćaju presjek svih značajnijih problema o kojima se raspravlja ili se raspravljalo u filozofiji. Radna bilježnica prati udžbenik *Filozofija* Tomislava Reškovca. Redoslijed poglavlja u njoj jednaka su poglavljima u udžbeniku. I koncepcija je radne bilježnice takva da može poslužiti za rad u nastavi uz sam udžbenik, ali se njome učenici i nastavnici mogu koristiti i neovisno od udžbenika, u slučaju da učenik odluči samostalno istraživati pojedine filozofske probleme ili njemu interesantna pitanja. Rješavanju zadataka 1. poglavlja *Filozofija* možeš pristupiti i na samom kraju nastavne godine zbog složenosti zadataka i potrebne sistematizacije znanja o samoj filozofiji.

Svako je poglavlje metodički podijeljeno na četiri skupine zadataka koji odvojeno provjeravaju različite razine znanja: činjenično znanje kao temelj daljnjih spoznaja, konceptualno znanje pojmova, odnosa među pojmovima i generalizacija, misaonih modela, struktura i proceduralno znanje koje se provjerava esejskim tipom zadatka (promišljanje i umijeće pisanja o promišljenom). Zadaci zatvorenoga tipa koji se pojavljuju u svakom poglavlju su sljedeći: zadaci višestrukog izbora, zadaci višestrukih kombinacija, zadaci povezivanja i sređivanja. Zadaci otvorenoga tipa jesu: zadaci dopunjavanja i zadaci kratkog odgovora. Zadaci dopunjavanja samim kontekstom sugeriraju učeniku mogući odgovor i oni služe kao pomoć učeniku u prisjećanju činjenica, ali i provjeravaju njegovo razumijevanje odnosa među pojmovima i problemima. U radnoj su bilježnici i zadaci koji se ne svrstavaju u zadatke objektivnoga tipa, nego svojom slobodnom formom nastoje problem učiniti zanimljivijim, a služe i u istraživačke svrhe kako bi se ostvarila što bolja komunikacija i filozofski eros među mlađim i starijim istraživačima filozofskih problema.

- 1.) Prvi se odjeljak sastoji od zadataka zatvorenoga i otvorenoga tipa koji se odnose na neku misao ili neke činjenice koje proizlaze iz samoga kanona filozofije ili iz povijesti filozofije. Znanje činjenica potrebno je kako bi se mogli rješavati problemi iz područja filozofije. Zadaci kratkog odgovora traže prisjećanje o traženim činjenicama, ali ujedno i primjenu toga znanja u složenijim zadacima. Od prvog odjeljka nadalje pojavljuje se i *pitanje u pitanju*, odnosno *zadatak u zadatku* kako bi se pružila pomoć u povezivanju znanja za rješavanje većega broja zadataka ili složenijih zadataka. *Grozдови zadataka* nalaze se diskretno postavljeni u pitanjima i smjernicama, u tumačenjima misli i u esejskom tipu zadatka. Također učenik može i sam konstruirati grozdove zadataka na osnovi zadanih jednostavnijih modela zadataka, što doprinosi vježbi mišljenja. Određeni broj zadataka u ovom dijelu su zadaci povezivanja pojmova ili zadaci povezivanja autora s njihovim tekstovima. Takav tip zadataka nema osnovnu namjenu memoriranja činjenica kojem autoru pripada koja misao ili koji filozofski naslov, nego se u njemu krije namjera da čitanjem kraćega teksta učenik usvaja specifičan izraz i pojmovnik kojim se kasnije služi koristeći se argumentima i protuargumentima pojedinih filozofa za provjeru i potvrdu vlastitih teza i navoda. Priložena je kratka analiza pojmova kao priprema za ozbiljniju analizu. Osnovna intencija jest da za rješavanje te skupine zadataka ne treba predznanje, nego znanje o filozofiji koje se djelomično i jednostavnije stječe upravo rješavanjem tih zadataka. U ovom je odjeljku velik broj navoda i činjenica preuzet iz udžbenika Tomislava Reškovca *Filozofija*. Dodani su samo oni tekstovi i činjenice koji su karakteristični za određenu problematiku, a odjeljak prema sadržaju, odnosno temi zaokružuju u jedinstvenu sadržajnu cjelinu.

- 2.) Drugi se odjeljak sastoji od predstavljenih kratkih misli koje su općepoznate u filozofskoj tradiciji, a služe za uvježbavanje tumačenja, analizu teza rješavanjem zadataka zatvorenoga i otvorenoga tipa. U ovom se odjeljku određuje osnovna misao u tekstu, iznosi središnji problem, značaj određenih specifičnih termina. Predstavljeno je uglavnom desetak zadataka ili misli općepoznate problematike zadane teme s određivanjem strukture teksta. Ovaj odjeljak slikovito možemo opisati kao pripremu za argumentiranje. U svim se odjeljcima pojavljuju pitanja slobodnijega tipa, gdje do izražaja dolazi kreativnost u učeničkim odgovorima, ali i nužno pitanja objektivnoga tipa.
- 3.) Treći je odjeljak zahtjevniji i služi za analizu i tumačenje teza. Sadrži zadatke u kojemu učenik treba odrediti sve elemente u tekstu kojim će se služiti u esejskim zadacima. Dakle, osim analitičkoga djela koji se pojavljuje u 2. odjeljku, ovdje se pojavljuje i sintetički pristup problematici. Tu će učenici analizirati i interpretirati odlomke kraćih ili dužih tekstova iz udžbenika ili prema prijedlogu autora. Analiza i interpretacija provodi se različitim misaonim modelima, predstavljenim jednostavnim dijagramima ili zadacima s problemski usmjerenim pitanjima. Učenici će određivati i bitne elemente u tekstu koje od njih zahtijeva analitički pristup filozofskoj problematici. Neki su od problema u radnoj bilježnici zamišljeni tako da se razvijaju od pitanja o činjenicama, od kojih je sastavljen neki problem, kroz misaoni model kojim se sastavlja i razrješava problem do promišljanja o implikacijama toga problema u eseju.
- 4.) Ovaj je odjeljak sadržajno najkraći u radnoj bilježnici i ujedno je određenim sadržajima i tekstovima vezan uz 3. odjeljak. Metodički je pristup takav da se eseji sastavljaju po različitim modelima. Ne ulazeći u problematiku različitih vrsta eseja, učenik treba sastaviti esej na osnovi usporedbe tekstova različitih autora, analize tekstova, interpretacije osnovnih misli.
- U radnoj je bilježnici i niz zadataka određenih iskazima koji općenito i cjelovito zahvaćaju filozofske probleme te ih je gotovo nemoguće svrstati sadržajno i formalno u jedan odjeljak. Učenici će takve tipove zadataka prepoznati!

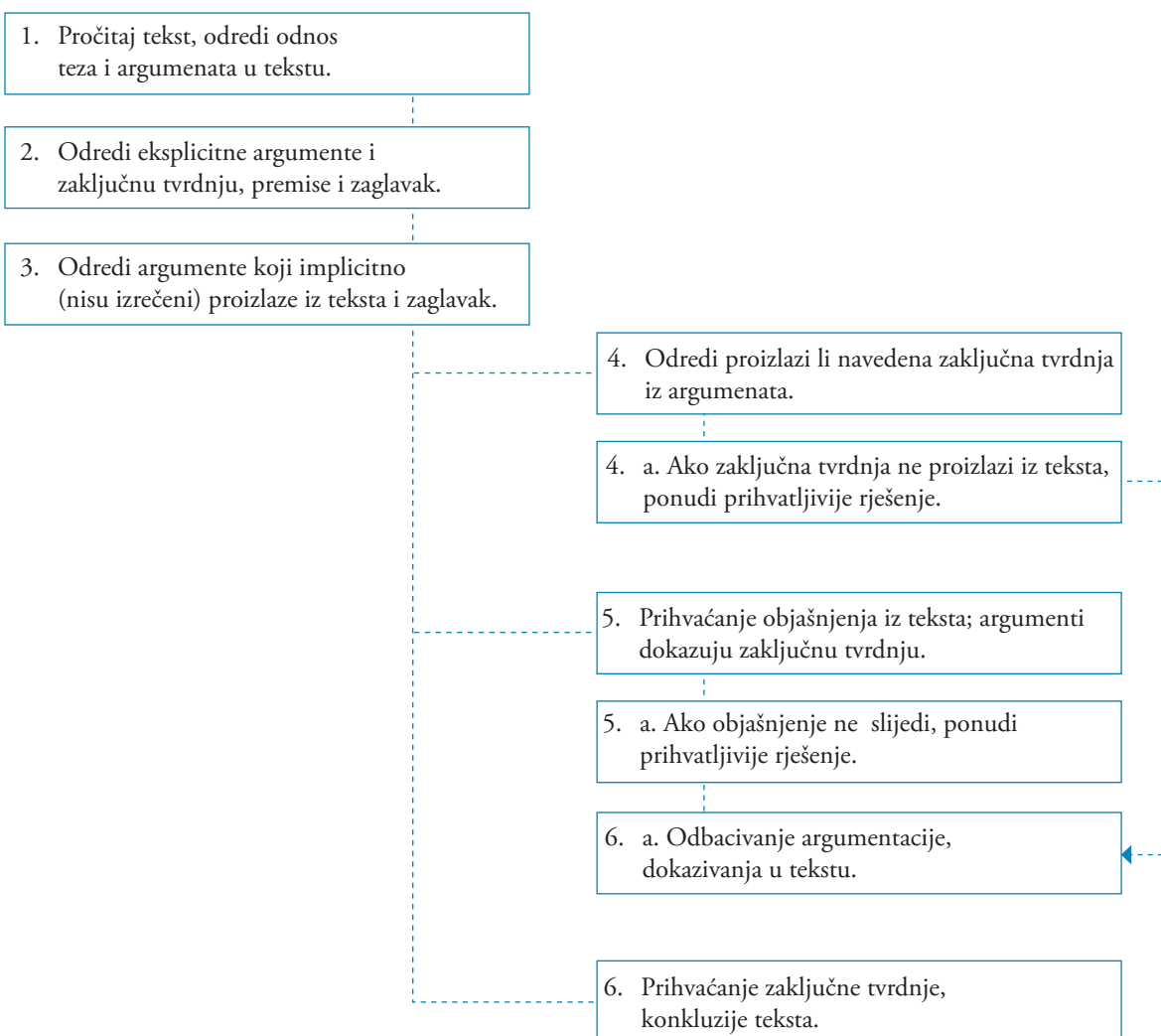
Autor

Napomena uz zadatke tumačenja i analize teksta

Nakon što tekst pročitaš, postavi si pitanja o navedenim činjenicama u tekstu, o značenju i o smislu teza. Važno je razumjeti kontekst određenih teza u tekstu kako bi se postigla formalna i sadržajna analiza i tumačenje.

U analizi teksta prvo odredi koji su sve argumenti u njemu sadržani, odnosno u kojem su odnosu argumenti u tekstu (odjeljku teksta). Analizu možeš urediti tako da tekst dijagramiraš, odnosno sudove ili teze i argumente u tekstu označiš rednim brojevima ili nekim drugim simbolima radi određivanja redoslijeda, odnosno strukture cijeloga teksta ili samo jednoga odjeljka. Dijagramski prikaz služi kao usmjeravajuća pomoć u formalnoj analizi i tumačenju.

Dijagramski prikaz postupaka u tumačenju teksta

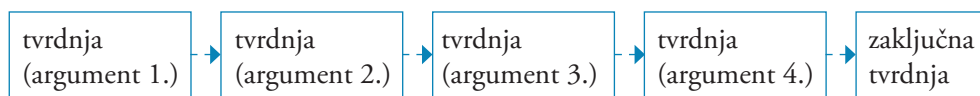
To je prikaz formalne analize. Osim nje, primjenjuje se i sadržajna analiza, tumačenje teksta, koje se odnosi na tumačenje značenja različitih pojmova u skladu s naukom različitih filozofa, i specifičan razvoj misaonih modela koji često prelaze granice temeljnoga zdravorazumnoga mišljenja. Sve se to dodatno može proučiti razumijevanjem već prije spomenutoga konteksta. Misaoni su modeli prikazani u odjeljcima označenim brojem 3. Smisao sadržajne analize i tumačenja neće ti izmicati poslužiš li se teorijskim objašnjenjima u udžbeniku, pitanjima uz izvorne tekstove filozofa i dragocjenim spoznajama s nastave filozofije.

Napomena uz esejski tip zadatka

Dokazivanje teza u eseju zahtijeva određen strukturalni raspored argumenata koji podupiru određenu tvrdnju. Važno je izabrati argumente i strukturirati ih kako bi uspješno ostvarili svoju primarnu zadaću. U stvaranju samog argumenta važne su činjenice i način na koji ga strukturiramo. U formiranju makrostrukturalnoga rasporeda argumenata u eseju postoje tri osnovna modela: serijski ili argumenti u slijedu, usmjereni ili konvergirajuća struktura, paralelni ili usporedna struktura. Svi se ostali modeli argumentiranja mogu svesti na te osnovne modele. Preporuča se, teorijski uvjetovano, da se svaki model argumentiranja primijeni u skladu s potrebama eseja i uređivanja argumenata na makrorazini strukture učeničkog eseja. Poznavanje i primjena argumentacijskih modela učeniku prvenstveno omogućuje jednostavniju izradu nacrtu eseja i povezivanje temeljnih ideja i argumenata u jedinstvenu cjelinu.

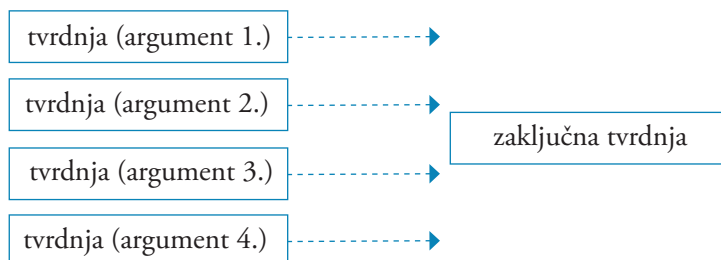
Argumentacijski modeli:

1) Argumentacijski slijed:

- a) Argumenti mogu slijediti jedan iz drugoga prema načelu razloga i posljedice.
- b) Argumenti slijede jedan iza drugoga prema kronološkom redoslijedu.
- c) Argumenti mogu slijediti prema uzorku razlog – posljedica.
- d) Argumenti mogu biti uređeni prema kategorijalnom uzorku.

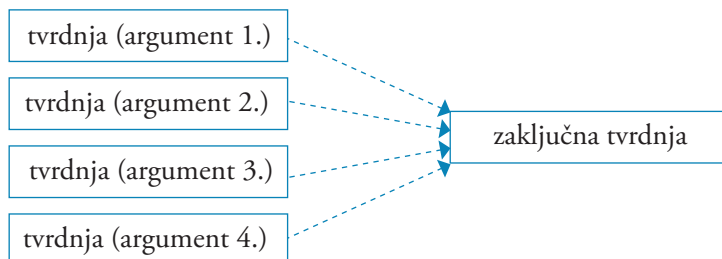
2) Usmjerena, konvergirajuća struktura

- a) Argumenti mogu biti uređeni prema kategorijalnom uzorku.

- b) Preporuča se da se sadržajno najslabiji ili najsnažniji argument postavi na početak ili na kraj argumentiranja.
- c) Argumente možemo urediti i isključivo zbog retoričkoga značaja.

3) Paralelna ili usporedna struktura

- a) Argumenti se mogu urediti od srodnijih po sadržaju prema manje srodnim.
- b) Argumenti se mogu urediti isključivo zbog retoričkoga značaja.
- c) Argumenti se mogu urediti tako da se pretpostave mogući prigovori (protuargumenti) i unaprijed se na njih daju odgovori (ili odgovori na protuargumente).

U tako se uređenu strukturu mogu uvoditi i neovisni argumenti koji će potkrijepiti zaključnu tvrdnju. Neovisni argumenti mogu biti uređeni prema prije navedenim načelima. Struktura se argumenata može primijeniti, kako na pojedini argument, tako i na pojedini strukturalni dio eseja. Ako je esej uređen isključivo na način formiranja argumenata koji su neovisni jedan o drugom na makrorazini, neovisni se argumenti mogu urediti prema sljedećim načelima: kronološkoga reda, oblikovanja odnosa, uzročno-posljedične veze, kategorijalnih odnosa, usporedbe ili komparacije, protuslovlja...

U udžbeniku *Filozofija*, dio A, u izvornim tekstovima filozofa možeš pronaći primjere za svaku od navedenih argumentacijskih struktura.

RB filozofija – naslovnice; pojmovi

- I. FILOZOFIJA – čuđenje, sumnja, dokaz, mišljenje, smisao, problem, argumentacija
- II. SVIJET – biće, počelo, materija, supstancija, zbivanje, uzrok, nužnost, slučaj
- III. BOG – agnosticizam, teizam, dokaz, dobro, zlo, besmrtnost, beskonačno
- IV. SPOZNAJA – istina, spekulacija, zaključivanje, ideje, iskustvo, transcendentno, transcendently, skepsa, dogma, dijalektika
- V. UM – identitet, osoba, duh, tijelo, mozak, ideje
- VI. MORAL – pravo, norma, dužnost, vrlina, korist, savjest, zapovijed, odgovornost
- VII. POLITIKA – zajednica, država, vlast, moć, pravo, sloboda, pravednost, jednakost
- VIII. UMJETNOST – lijepo, stvaralaštvo, harmonija, oblik, ukus, katarza
- IX. ČOVJEK – duša, egzistencija, život, smrt, smisao života, ljudska priroda

FILOZOFIJA

Nastavni predmet Filozofija namijenjen je, u skladu sa svojom svrhom, učenicima koji će je obje- ručke prihvatiti razumijevajući intuitivno kako se pitanja i problemi odnose osobno na njega, ali i učenicima koji Filozofiju izbjegavaju i smatraju je samo još jednim nastavnim predmetom više. Filozofija je izazov i jednom i drugom tipu učenika. Usvojivši sadržaj, odnosno činjenice koje se odnose na filozofiju, još uvijek ne moramo i znati što je filozofija. Koja je uopće njezina svrha? Što je cilj Filozofije kao nastavnoga predmeta? Možemo li znanja koja proizlaze iz filozofije učiniti osobnom vrijednošću u svakodnevnom životu koja prelaze granice cilja i svrhe nastavnoga predmeta? Zasi- gurno se svatko od nas susreo s problemima na koje nitko nije mogao dati odgovor ili odgovori nisu bili zadovoljavajući. Što je život? Što je smrt? Zašto sve što se rađa mora umrijeti? Zašto su sva bića propadljiva? Zašto čovjek nije vječan? Može li samosvjesno biće biti vječno? Zašto čovjek živi u zajednici? Mogu li ljudi biti jednaki u svojim so- cijalnim pravima i ekonomskim uvjetima? Postoji li savršena zajednica? Takva pitanja i odgovore na njih prihvaćamo zdravo za gotovo i živimo (ili ne) u skladu s njima. Ili odgovore tražimo sami i oni su nam od najveće životne važnosti svjesni da nas ti odgovori oblikuju kao potpuniju osobu. Filo- zofija tako postaje izazov upućen upravo nama!

Što može biti odbojno u filozofiji? Osobi koja se prvi put susreće s filozofskim problemima i ma- nirom filozofa može biti sumnjivo i čudno što se u filozofiji samo raspravlja, što se *cjepidlači* oko značenja neke riječi ili misli.... „Što je on pod time mislio?“ Filozofi nemaju *proizvode koje iz- bacuju na tržište*, ne koriste se eksperimentalnim laboratorijima, pišu često debele i teško razumlji- ve *knjižetine*.... Mogu li riješiti neko konkretno pitanje?... Tražiti od filozofa da ponudi konkre-

tan, jednoznačan odgovor često je pustolovina za sebe. U obrani, ali i u skladu s optužbom filozofi- je nužno je napomenuti da ispitivanje svijeta oko nas i samoispitivanje nije nikako jednoznačno. Činjenica da imamo povjerenja u iskaz da ćemo sutra ujutro ustati jednako kao što smo ustali i stotinjak jutara prije ne znači da će tako realno i biti bez obzira na implikacije pobijanja tog uvje- renja. Filozofija jest nesigurnost i nepovjerenje koje zatim ispitivanjem i dokazivanjem samo stvara svijet prihvatljiviji čovjeku. Uporaba struč- nih pojmova ili termina koja početniku mogu izgledati kao previše opterećujuća i nepotrebna ponekad zbunjuje ili zastrašuje, ali nije karakte- ristična samo za filozofiju. Koliko su složeni pro- blemi s kojima se neko znanstveno ili filozofsko područje susreće, toliko mora postojati i složena aparatura za rješavanje tih problema. Sretnete li pak filozofa koji živi samo u *duhovnim sferama* ne znajući upravo zato što treba učiniti kada mu se zapali kuća, to ne šteti posebno filozofiji zato što takvi stručnjaci postoje i u ekonomiji, politici, bilo gdje... Filozofija si je u skladu s natpisom na ulazu u Apolonov hram u Delfima (prema tradi- ciji) zadala nimalo jednoznačan i jednostavan u zadatak: „Spoznati samoga sebe da bi spoznao sve tajne svijeta i bogova.“ Svatko će od nas pojedinačno saznati je li u tome i uspio.

U ovom se poglavlju tematizira o svim proble- mima koji tvore filozofiju u cijelosti. Tko sam ja? Što je svijet oko mene? Zašto sve prolazi? Što je smisao života? To su pitanja s kojima se čovjek oduvijek suočavao. Učeci filozofiju, učimo po- stavljati pitanja i tako gradimo filozofiju. Važno je uočiti da će zadaci u ovom poglavlju posluži- ti kao određeni alat za rješavanje problema koji zahtijevaju promišljanje o filozofskim pitanjima, ali istovremeno i proučavanje filozofije u cijelo-

sti. Previše pojava oko nas upravo su iluzije pod nazivom istina. Naša filozofska misija jest upravo razbijanje takvih iluzija. Na početku putovanja

neka nam moto bude parafraza Russellove teze: funkcija filozofije jest održati živim interes za pitanja i pomno ispitati predložene odgovore.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Mogu li brzo i jednostavno saznati što je filozofija? Koje su granice filozofskoga načina mišljenja? Što je područje filozofije? Koje su uopće bitne razlike između filozofskoga i znanstvenoga mišljenja u odnosu na mišljenje i vjerovanje koje proizlazi iz religijskih postavka?

[1] U ovim je zadacima samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Problemom postojanja po sebi bavi se disciplina filozofije koju nazivamo:

- a) gnoseologija
- b) ontologija
- c) antropologija
- d) estetika.

Tko je, prema filozofskoj tradiciji, utemeljitelj te filozofske discipline?

[2] U ovim je zadacima samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Godine 529. ukinuta je Platonova Akademija, što je ujedno označilo kraj razdoblja koje u povijesti filozofije nazivamo:

- a) grčka filozofija
- b) renesansna filozofija
- c) srednjovjekovna filozofija
- d) antička filozofija.

Kojim su se filozofskim problemima uglavnom bavili mislioci razdoblja koje mu slijedi?

[3] U ovom su zadatku dva odgovora točna. Odredi filozofiju ponuđenim pojmovima.

- a) egzaktnost
- b) mudrost
- c) istraživanje
- d) laboratorijska analiza

Koju vrstu spoznaje odlikuju preostali ponuđeni pojmovi?

[4] U ovom su zadatku dva odgovora točna. Filozofiji i znanosti zajedničko jest:

- a) egzaktnost
- b) objašnjenje
- c) eksperiment
- d) dokaz.

Kako nazivamo elemente tih metoda?

[5] Svakom pojmu iz lijevoga stupca pridruži pojam iz desnoga stupca. Poveži filozofske discipline s tezama koje zasebno proučavaju.

1. spoznajna teorija	a) Ljudska su prava utemeljena u ljudskoj prirodi.
2. filozofija politike	b) Originalnost je bitan element umjetničkoga djela.
3. estetika	c) Bog je stvorio zlo u svijetu.
4. etika	d) Ovaj je svijet volja za moć i ništa osim nje
	e) Istina je slaganje misli i stvari.
	f) Čovjek u izvjesnom smislu stalno opći sa samim sobom.

[6] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Svakom pojmu iz lijevoga stupca pridruži pojam iz desnoga stupca. Poveži filozofe s parafrazama njihovih poznatih misli.

1. Hegel	a) Sva filozofija jest kritika jezika.
2. Wittgenstein	b) Filozofirajući, čovjek stječe sebe; u tom je smislu filozofija nekorisna.
3. Russell	c) Filozofija promatra Boga kao razumsko objašnjenje svijeta.
4. Jaspers	d) Filozofija govori o svjetlu razuma, ali ne obraća pažnju na čistinu bitka.
	e) Filozofija svojim sivilom slika na sivome, sivilom se ne može pomladiti, nego samo spoznati.
	f) Posao filozofije jest oblikovanje općenitih hipoteza koje znanost još nije u poziciji provjeriti.

[7] Ako poslušáš, ne mene nego logos, mudro je priznavati da je sve jedno.

Heraklit

U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Prema Heraklitu svijet uvjetovan logosom jest:

- a) kontinuum
- b) konstanta
- c) kozmos
- d) kaos.

Koje stanje svijeta protuslovi traženom odgovoru?

[8] Pročitaj fragmente i riješi zadatke.

Fr. 88. – Jedno isto prebiva u nama: živo i mrtvo, budno i spavajuće, mlado i staro. Jer je to kad se promijeni ono, a ono kad se ponovno promijeni to.

Fr. 89. – Budni imaju jedan jedini i zajednički svijet, a oni koji spavaju okreću se svaki k svome vlastito-me.

Fr. 123. – Priroda se voli prikrivati.

Heraklit

U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. *Priroda* u Heraklitovoj misli jest:

- a) samo neživi svijet
- b) samo živi svijet
- c) živi i neživi svijet
- d) živi, neživi i zamišljeni svijet.

Odredi pojam prirode u Heraklitovoj misli.

[9] U ovom je zadatku odgovor jedna riječ ili rečenica.
Mnogoznanje ne uči mudrosti...

Heraklit

Što je mnogoznanje prema Heraklitu?

Zamijeni pojam mudrost u toj misli pojmom koji mu je istoznačan, u skladu s prethodnim odgovorom.

[10] U ovom je zadatku odgovor jedna riječ ili rečenica.
Filozofija je tako usko povezana s jedne strane sa znanošću, a s druge s religijom.

Russell

Navedi osnovno obilježje koje karakterizira i filozofiju i znanosti kao istraživačke djelatnosti.

Navedi obilježje koje je karakteristično i za filozofiju i za religiju.

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Koje su razlike u značenjima pojmova mišljenje i misao? Ne ulazeći u osnovne pretpostavke hermeneutike i heuristike, protumači predstavljene misli. Za rješavanje sljedećih zadataka nužna su osnovna znanja i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa.

- [1] Ako su se, dakle, bavili mudrošću kako bi izbjegli neznanje, jasno je da su išli za razumijećem poradi znanja, a ne radi kakve koristi.

Aristotel

1. Koja riječ u navedenoj misli označava cjelovit uvid?

2. Koje dvije vrste znanja Aristotel u tome navodu razlikuje?

3. Koja filozofska koncepcija znanje određuje u skladu s kriterijem korisnosti?

- [2] Filozofija je metafizika. Ona misli biće u cjelini – svijet, čovjeka, boga – s obzirom na bitak, s obzirom na supripadnost bića u bitku...

Heidegger

1. Koji su osnovni problemi metafizike?

2. U kakvom su odnosu biće i bitak u navedenom tekstu?

- [3] Trebamo se, dakle, baviti filozofijom ili se oprostiti od života i otići odatle, jer sve je ostalo golema besmislica i naklapanje.

Aristotel

1. Kakva je, prema Aristotelu, veza između filozofije i života?

2. Što misliš, zašto Aristotel tvrdi da je život besmislen bez filozofije?

- [4] Sve što se uopće može misliti, može se misliti jasno. Sve što se uopće može izreći, može se izreći jasno.

Wittgenstein

1. Što je logički jasan pojam? Što znači jasno misliti?
2. Filozofijom, prema Wittgensteinu, mislimo o značenju neizrecivoga jasno prikazujući izrecivo. Kako bismo mogli odrediti sporno područje neizrecivoga?

[5] Filozofi su svijet samo različito tumačili, radi se o tome da ga se promijeni.

Marx

1. O kojem svijetu Marx govori? Promisli, nije li svaka promjena svijeta utemeljena na njegovu tumačenju? Može li pojedinac objektivno tumačiti svijet?
2. Zašto je važno promijeniti svijet? Je li ga moguće promijeniti bez posljedica?
3. Zašto uopće promijeniti svijet? Koji su najčešći razlozi promjena postojećih odnosa?

[6] „Filozofija“ znači „ljubav prema mudrosti“ i filozofija je u tom smislu ono što ljudi trebaju steći, ako nećemo da nove sile, koje su tehničari izumili i potom predali na korištenje običnim muškarcima i ženama, gurnu čovječanstvo u zastrašujuću kataklizmu.

Russell

1. Zašto filozofija, prema Russellu, ima *zastrašujuću* moć sprječavanja kataklizme?
2. Zašto Russell u tekstu naglašava *običnost* muškaraca i žena (ljudi)?

[7] Vrijednost se filozofije zapravo uvelike može tražiti upravo u samoj njezinoj nesigurnosti.

Russell

1. Pokušaj objasniti misao da je nesigurnost filozofije upravo i njezina vrijednost.
2. Što se događa osobi koja smatra da joj je svijet u potpunosti određen, izvjestan i poznat?

- [8] Naposljetku, i javno mnijenje drži da je filozofija u najmanju ruku suvišna; jer, ona kao da je slijepa za sadašnjost, za njezine snage i kretanja.

Jaspers

1. Što misliš, zašto je filozofija suvišna? Može li filozofija producirati pragmatična rješenja?
-

2. Koja su ograničenja znanja za koja se ne smatra da su slijepa za sadašnjost ?
Koje su prednosti filozofskih rješenja bez obzira na sadašnji trenutak?
-

- [9] Filozof gleda na Boga kao na razumsko objašnjenje svijeta.

Bochenski

1. Koje su prednosti razumskoga objašnjenja svijeta? Navedi primjer.
-

2. Je li moguće Boga razumski objasniti? Zašto je moguće na to pitanje različito odgovoriti?
-

- [10] I kada je Spinoza govorio o razumskoj ljubavi prema Bogu, mislio je samo na spoznaju. Taj stav ipak dovodi filozofa, kao i u pitanju o čovjeku, na granicu iznad koje vidi mrak.

J. M. Bochenski

1. Iznesi argumente koji potvrđuju misao da razumska spoznaja dolazi do granice iznad koje se *vidi mrak*.
-

2. Postoje li, osim Boga, još neke pojave koje se ne mogu spoznati racionalno?
-

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Koje su bitne razlike između filozofskoga i znanstvenoga mišljenja u odnosu na mišljenje i vjerovanje koje pronalazimo u religiji? Za rješavanje ove skupine zadataka potrebno je znanje kategorija, klasifikacija, načela i razumijevanje struktura misaonih modela.

- [1] Filozofija nije znanost. Ona stoga i nema isti stil podučavanja i učenja kao znanosti. Filozofija također nije svjetonazor koji se može proročki objavljivati. Što su to znanosti i svjetonazor, to konačno određuje

filozofija. A ona također sama određuje što je ona sama. Je li filozofija moguća ili ne, to odlučuje samo filozofija. Ona je, međutim, uvijek u izrazitoj opasnosti da zataji u zadaći svojeg samoutemeljenja i ono „*sapere aude*“ vrijedi za nju u izuzetnom smislu. ...

Fink

„*Sapere aude*“ (lat.) – prema Horaciju: „Usudi se biti mudar!“ ili prema Kantu: „Imaj snage poslužiti se vlastitim razumom.“

1. Odredi pojmove znanost i svjetonazor.
2. Može li neka pojedina znanost razmatrati sebe kao svoj predmet? Kako to da filozofija određuje što je znanost?
3. Koje su metodičke razlike između filozofije i znanosti?
4. Koji su osnovne zadaće filozofije kao znanosti?
5. Kako to da filozofija određuje što je svjetonazor? Odriče li se neki pojedinac svojega svjetonazora ako ga kritički propituje?
6. Objasni postupak samoutemeljenja filozofije. Koristi se odgovorima na prethodna pitanja.

[2] Postojanje filozofije u prostoru opće duhovne povijesti najjača je zapreka pristupu u filozofiju. Ona po tome izgleda kao da je već tu. *Tu* je međutim samo njezina neshvaćena pojava, a ne njezin živi duh. *Tu* je u svijetu običnog razuma šareno mnoštvo filozofema, ali nikada filozofija sama po sebi.... Povijest filozofije postaje tada muzejom znamenitosti, subjektivnih slika svijeta i u cijelosti prije sličí ludnici nego povijesnome životu *uma*. ...

Fink

1. Odredi što je pojava filozofije prema Finku.
2. Što je filozofem?
3. Koja je uloga filozofema u povijesti filozofije?
4. Što je prema Finku neshvaćena pojava filozofije?
5. Zašto povijest filozofije može sličiti ludnici?
6. Objasni što bi, u skladu s tekstom, mogla biti filozofija sama po sebi, što bi bio povijesni život uma! Koristi se odgovorima na prethodna pitanja.

[3] „Baviti se filozofijom“ znači dvoje: ispitivati i samo to treba li se baviti filozofijom; i drugo: posvetiti se filozofskom razmatranju. ...

Aristotel, *Nagovor na filozofiju*

1. Kako Aristotel dijeli bavljenje filozofijom!
2. Što bi mogao biti kriterij te podjele *bavljenja filozofijom*?
3. Zašto bismo uopće ispitivati treba li se baviti filozofijom?
4. Što je filozofsko razmatranje?

- [4] Treba stoga kazati da budan „više živi“ nego spavač, i da čovjek koji svojom dušom djeluje /živi više/ od onoga koji dušu samo posjeduje. Jer za potonjega i govorimo da je živ zbog onoga prvoga, jer je on na taj način sposoban biti pasivan ili aktivan. ...

Aristotel, *Nagovor na filozofiju*

1. Objasni provokativnost Aristotelove teze da *budan više živi* nego spavač.
2. Zašto čovjek koji svojom dušom djeluje živi duže od onoga koji dušu samo posjeduje?
3. Koji je način zaključivanja prisutan u tekstu?
4. Tko je, prema Aristotelu, pasivan ili pak aktivan?
5. Koju važnost za ljudsko djelovanje imaju odredbe u prethodnim zadacima?

- [5] Predmet filozofije prema svome je sadržaju upitan jer ga prije svega nećemo moći naći na prostoru onoga nalazivoga, a također nije tu ni nalaziv. On je za predodžbu odsutan i u njoj uopće ne može pribivati, jer njegovo pojavljivanje uništava „predodžbu“ i tjera je nad nju samu. Drugim riječima, predmet filozofije ne može se susresti na tlu neupitnoga puštanja da biće naprosto postoji, nego tek dovođenjem toga tla u pitanje....

Fink

1. Zašto je upitan predmet filozofije?
2. Što je nalazivost predmeta filozofije? Navedi *nalazive* predmete.
Tko istražuje *prostor onoga nalazivog*? Kako se istražuje *prostor onoga nalazivog*?
3. Što znači da je predmet filozofije odsutan za predodžbu, a također je uništava?
Možemo li si predočiti sve nalazive predmete?
4. Navedi primjer *neupitnoga puštanja da biće jednostavno postoji*.
5. Navedi primjer upitnosti postojanja bića.
6. Što bi, prema Finku, bio predmet filozofije? Koristi se odgovorima na prethodna pitanja.

- [6] Russell, *Filozofija za laike*, str. 21.- 22., udžbenik

Analiziraj navedeni tekst iz udžbenika. Odredi temeljne teze u tekstu i objasni argumentacijske modele na kojima se temelje dokazane teze. Temelje li se teze na argumentacijskom slijedu, odnosno na strukturi u kojoj, u slijedu, jedan argument proizlazi iz drugoga, ili temelje li se teze na konvergirajućoj ili usmjerenjanoj strukturi prema kojoj se teza dokazuje iz cjelovitosti argumentacije, ili se temelje na paralelnoj ili usporednoj strukturi prema kojoj se određena teza može temeljiti na osnovi nekoliko ili mnoštvo argumenata, ili se temelje na kombinaciji navedenih osnovnih modela?

Teza 1. _____ argumentacijski model:	objašnjenje:
Teza 2. _____ argumentacijski model:	objašnjenje:
Teza 3. _____ argumentacijski model:	objašnjenje:

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što oblikuješ filozofski esej ili kratak tekst, nacrt eseja..., pokušaj odgovoriti na sljedeća pitanja: što je *kolokvijalno filozofiranje*, a što filozofsko mišljenje; koja je osobna korist filozofije; služi li filozofija čemu; razlikuje li se rješavanje problema matematičkom preciznošću i eksperimentalnom analizom od argumentiranja i dokazivanja u filozofiji. Ako sa sigurnošću možeš odgovoriti na ta pitanja, učinio si prvi korak u savladavanju filozofskoga načina mišljenja.

I. esejski zadatak

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. U eseju se koristi s barem šest od deset ključnih pojmova. Prilikom razvijanja, odnosno dokazivanja teza argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga.

Tema: Rođenje filozofije

Prema svome obliku predmet filozofije izložen je teškoći, budući da nema narav neke neposredne datosti, a ipak treba da za početno shvaćanje bude tu, kao ono što je u temelju. To pak zahtijevano shvaćanje ne postoji kao metoda i način spoznavanja prije filozofije, nego se tek u njoj izgrađuje. Filozofiranje nije neka neposredno započinjuća radnja. Ona u svojem započinjanju još nije to što ona bitno je. Ona postaje činjenjem koje ona jest tek u tome činjenju, koje je započinjuće - početno izvan sebe samog, izvan svoje biti. Filozofija počinje time što samu sebe anticipira, stupa u genezu svoje biti, samu sebe rađa. ...

Fink

... Ta o tome nema nikakva mojeg napisanog djela niti će ga ikada biti. To se naime nikako ne da riječima izraziti kao druge nauke, već zbog duga bavljenja samim predmetom i uživljavanja u nj iznenada se u duši pojavi svjetlo kao zapaljeno od iskre, koja odskoči, te onda već samo sebe uzdržava. No ipak toliko bar znam, da bi to bilo najbolje razloženo onda, kad bih ja to razložio pismeno ili usmeno, kao i to, da bih silno trpio, kad bi to bilo loše napisano. Kad bi se meni činilo, da se to može na prikladan način napisati i riječima prikazati mnoštvu, što bih ljepše bio mogao izvesti u svom životu nego da takvim dijelom svima iznesem na vidjelo pravu suštinu stvari? Ali kad bi se o tome kušalo govoriti, mislim, da to ne bi bilo dobro za ljude, osim za malo njih, koji su sposobni sami to iznaći uz malo uputa. Što se tiče ostalih, takav bi pokušaj jedne krivo ispunio neopravdanim prezirom (prema filozofiji), a druge oholom i nadutom nadom, kao da su naučili nešto uzvišeno. ...

Platon, Sedmo pismo, str. 222., Branko Bošnjak, *Grčka filozofija*, Filozofska hrestomatija 1.

Ključni pojmovi: predmet, činjenje, čin (djelo), bit (suština), razumijevanje, obrazlaganje, učenje (nauk), mišljenje, metoda, spoznaja.

1. O kojem predmetu filozofije govori Fink u svom tekstu?
2. Čime započinje filozofija? Kako to da samu sebe rađa?

3. Zašto *o tome*, prema Platonu, nema nikakva napisanog djela niti će ga ikada biti?
4. Objasni Platonovu ideju da je filozofija *dobra za malo njih*. Nije li to u suprotnosti s Aristotelovom tvrdnjom da svatko teži spoznavanju?
5. Objasni filozofiju kao *svjetlo* spoznaje. Zašto je moguć neopravdan prezir prema filozofiji?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjer nekoga filozofa na koji je, prema tvom mišljenju, neizostavno utjecala Platonova filozofija.
2. Navedi primjer mišljenja u razdoblju suvremene filozofije koji o filozofiji govori isključivo kao o metafizici.

2. esejski zadatak

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. U eseju se koristi s barem šest od deset ključnih pojmova. Prilikom razvijanja, odnosno dokazivanja teza argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga.

Tema: Kraj filozofije

M. Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, str. 26.- 27., udžbenik T. Reškovac, *Filozofija*

B. Russell, *Vrijednost filozofije*, str. 31.- 33., udžbenik T. Reškovac, *Filozofija*

Ključni pojmovi: mišljenje, metafizika, znanost, tehnika, neskrivenost, vrijednost, izvjesnost, filozofska kontemplacija, razum, praktičnost.

1. Što je rastvaranje filozofije prema Heideggeru?
2. Zašto, prema Heideggeru, filozofija *o čistini ne zna ništa*?
3. Što je zadaća mišljenja prema Heideggeru?
4. U čemu se oslikava nekorisnost filozofije prema Russellu?
5. Objasni prednosti, slobodu, nepristranost filozofske kontemplacije.

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjer korisnosti prirodnih znanosti i istovremeno nekorisnosti filozofije vezano za ostvarenje osobnih interesa pojedinca.
2. Navedi primjer prema kojem korist koju pruža otvorenost prema filozofiji postaje pojedincu važnija od osobnog užitka koji pruža moderan način života.

3. esejski zadatak

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esej oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. U eseju se koristi s barem šest od deset ključnih pojmova. Prilikom razvijanja, odnosno dokazivanja teza argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga.

Tema: Važnost bavljenja filozofijom

Među onim znanjima koja čine našu dušu savršenom jest i ono, koje vi već znate, a zove se filozofija, koja je dostojna da među svjetovnim naukama uvijek ima prvo mjesto poštovanja i čašćenja i to, rekao bih, među plemenitim i slobodnim duhovima. Čini mi se, moj Gučetiću, da je ona svjetlo po kojem čovjek spoznaje da je on Božje čudo i da nije stvoren poput drugih životinja samo za želudac i smrt, već za vrline i vječnost. Po njoj su se u Lakedemonjana ljudi nazivali božanskima, a kod platoničara da su na sliku bogova. Da bi je spoznali, stari filozofi nisu štedjeli nikakva napora, o čemu, pored različitih primjera, imamo i onaj Pitagorin, koji je toliko sagorijevao u njezinu proučavanju da je, kako bi filozofiju što bolje usvojio, podnosio bezbrojne nezgode, kako u Grčkoj, tako i za boravka u Egiptu... Imamo i znameniti primjer filozofa Kleanta koji je po noći prosio da bi preživio, a dane je provodio u Hrisipovoj školi.... Katon prvi nije žalio truda da bi u starosti naučio grčki, dočim se sada naši mlađi stide obući školsku odjeću i ići u školu učiti, na vječno ruglo naše države.

Nikola Gučetić, *Upravljanje obitelji*

Ključni pojmovi: znanje, mišljenje, vječnost, smrt, vrline (kreposti), čovjek, proučavanje, učenje, život, duša.

1. Objasni određenje filozofije u tom tekstu.
2. Objasni važnost izučavanja filozofije na osnovi teksta.
3. Kako filozofija ima udjela u kreposti pojedinaca?
4. Što misliš, na osnovi teksta, je li Gučetić skloniji Platonovoj ili Aristotelovoj filozofiji?!

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi sljedećim primjerom.

1. Navedi primjere filozofa koji su se na različite načine žrtvovali zbog bavljenja filozofijom.

Pitanja o postojanju i zbivanjima u svijetu zasigurno su najteža filozofska pitanja. U svijetu kao cjelini teško da bismo mogli pobrojiti sve stvari i procese koji postoje, stoga je spoznavanje svijeta čovjeku kao ograničenom biću, dijelu svijeta čiji smisao istražuje, izrazito težak, ako ne i nemoguć. Može li dio spoznati cjelinu?! U načelu svi su problemi smisla stvarnosti i postojanja metafizički problemi.

U ovom ćeš poglavlju rješavati probleme vezane uz filozofske koncepcije, načela bitka i zbivanja,

pitanja o počelima; povezivat ćeš misli s njihovim autorima; određivat ćeš činjenice na kojima se temelje znanja o svijetu, odnosno o metafizici i ontologiji. Teze za koje ćeš utvrđivati jesu li točne ili netočne samo su naizgled jednostavne. U 3. odjeljku pažljivo prouči dijagrame koji su u skladu sa svojom strukturom ujedno i sugestija za rješavanje zadataka. Pažljivo pročitaj tekstove na osnovi kojih ćeš sastavljati eseje i promisli o njima. Oni daju osnovu za sastavljanje koncepta ili plana pisanja eseja.

I. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Što je postojanje? Možemo li uopće postaviti takvo pitanje? Postoji li izvan bića meta-razina? Što je, prema tome, metafizika? Počinje li i završava sve u transcendenciji? Ili u imanenciji? Objasni latinsku sentenciju: *ex nihilo nihil fit*.

[1] U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. U skladu s tradicionalnim određenjem monizma, monist **nije**:

- a) Schopenhauer
- b) Spinoza
- c) Plotin
- d) Aristotel.

Zašto taj mislioc **nije** monist? Što je dvojbeno u odgovoru na to pitanje?

[2] U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Tko u suvremenu filozofiju ponovno uvodi pitanje o smislu bitka?

- e) Husserl
- f) Jaspers

g) Heidegger

h) Hartmann

Zašto je prema tom misliocu prvi filozofski korak u razumijevanju problema bitka *ne pričati priče*?

[3] U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Koji od navedenih filozofa smatra da je prvotno počelo neodredivo:

a) Demokrit

b) Aristotel

c) Anaksimandar

d) Spinoza?

Koji je od tih filozofa najviše dvojben kao točan ili netočan odgovor? Zašto?

[4] U ovom su zadatku dva odgovora točna. Koji filozofi tvrde da supstancija posjeduje svojstva (atribute) protežnosti i mišljenja?

a) Bacon

b) Descartes

c) Spinoza

d) Bruno

Posjeduje li, prema mišljenju tih filozofa, supstancija još neka svojstva osim navedenih?

[5] Poveži općepoznate misli o svijetu (temeljnim pitanjima ontologije) s njihovim autorima.

1. Heraklit

a) Monade, o kojima ćemo ovdje govoriti, jesu jednostavne supstancije koje su sadržane u sastavljenim. Jednostavne, to će reći bez dijelova.

2. Nietzsche

b) Cilj, apsolutno znanje ili duh koji zna sebe kao duh, ima za svoj put sjećanje duhova kakvi su oni po sebi samima i kako izvršavaju organizaciju svoga carstva.

3. Hegel

c) Ovaj je svijet volja za moć i ništa osim nje!

4. Leibniz

d) U iste rijeke ulazimo i ne ulazimo, jesmo i nismo.

5. Aristotel

e) Pod tijelom razumijem modus koji na točan i određen način izražava Božju bit, ako se ona promatra kao protežna stvar.

6. Spinoza

f) Uz to, po čemu su jedno brojevi ili duša ili tijelo ili uopće oblik i stvar – nitko ne kazuje ništa, a niti pak može reći ako ne kaže kao mi, da ih pokretalo tvori takvim.

[6] U ovom je zadatku odgovor jedna riječ ili kratka rečenica.

„Volja je spoznaja a priori tijela, a tijelo spoznaja a posteriori volje.“

Kako se naziva koncepcija koju ta misao predstavlja?

Tko je autor te misli, ujedno najžešći oponent Hegelovoj filozofiji?

[7] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima vezanim uz ontologiju.

1. Berkeley	a) Svakoju supstanciji pripada jedan bitni atribut, duhu mišljenje, a tijelu protežnost. Supstancija se, doduše, spoznaje po bilo kojem atributu, ali ipak svaka supstancija ima jedno posebno svojstvo, koje sačinjava njezinu prirodu i bit te na koju se odnose sva druga njezina svojstva.
2. Platon	b) Slobodnom se naziva stvar koja opstoji nužnošću same svoje naravi i od same je sebe određena za djelovanje. Nužnom ili štoviše prinuđenom naziva se stvar koja je od drugog određena da opstoji i djeluje na izvjestan i određen način.
3. Hegel	c) Taj logos, koji postoji oduvijek, ne razumiju ljudi ni prije nego što o njemu čuju ni nakon što su čuli. I iako se sve zbiva po tome logosu (zakonu), slični su neiskusnima...
4. Descartes	d) Postojao je neki miris; znači da ga je netko mirisao; postojao je neki zvuk; znači da ga je netko čuo; bila je neka boja ili oblik – opaženi su vidom ili opipom. To je sve što mogu razumjeti pod tim i sličnim izrazima. Jer ono što se kaže o apsolutnom postojanju nemislećih stvari, bez obzira na to da li se opažaju, to izgleda savršeno nerazumljivo. Njihov esse jest percipi, i nije moguće da oni imaju neku egzistenciju izvan duhova ili mislećih stvari koje ih opažaju.
5. Aristotel	e) Ovaj posljednji lik duha, duh koji svom potpunom i istinitom sadržaju ujedno daje oblik vlastitosti i time isto tako realizira pojam, apsolutno je znanje; ono je duh koji sebe zna u liku duha...
6. Spinoza	f) Čini se da je bivstvo najbjeleodanije prisutno u tijelima (stoga i životinje i biljke i njihovi dijelovi kažemo da su bivstva, te naravna tjelesa, kao oganj, voda, zemlja i svako pojedino od tih, te ona što su njihovi dijelovi ili su sastavljena od njih, bilo samo od nekih bilo od svih, kao nebo i njegovi dijelovi, zvijezde, Mjesec i Sunce). I valja razvidjeti da li su samo ta bivstva, ili i neka druga ili tek neka od tih i druga također, ili nijedna od tih, nego neka druga.
7. Heraklit	g) Meni se, dakle, čini ispravnim da je u svijetu spoznaje ideja dobra zadnja i da se jedva može vidjeti. Ali, kada se ugleda, treba zaključivati da je ona uzrok svemu što je ispravno i lijepo u svijetu; u vidljivome svijetu rađa svjetlo i njegova gospodara, a u misaonome svijetu sama kao gospodar daje istinu i um; zatim mi se čini da nju treba vidjeti onaj koji želi razumno raditi....

[8] U tablici napiši nazive ontologijskih koncepcija ili njihove temeljne teze.

materijalizam	
teleologija	
idealizam	
	Ovaj je svijet volja za moć i ništa osim nje.
	Svakoju supstanciji pripada jedan bitni atribut, duhu mišljenje, a tijelu protežnost.
	Što god jest, jest u Bogu, i bez Boga ništa nije, niti se može pojmiti.
panlogizam	

[9] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne:

- Causa sui je skolastički termin koji proizlazi iz monističke koncepcije.
- Biće jest ono što je postojeće; živo, neživo, materijalno, nematerijalno.
- Prema Platonu, ideje su immanentne bićima.
- Supstancija je nepromjenjiva osnova bića koja se razlikuje od njegovih promjenjivih oblika.
- Heraklit tvrdi da ne postoji bitak, nego samo bivanje.
- Fenomenologija duha jest filozofska koncepcija o pojavama duha i tijela.
- Natura naturata jest pojam stvorene prirode koji je utemeljio G. Bruno.
- Mehanicistički je materijalizam utemeljila prosvjetiteljska filozofija.
- Antički atomizam uvodi pojam nebitka.
- Prema Nietzscheu, zbivanje je u svijetu linearno.

[10] Poveži svakoga od mislioca s onim pojmom ontologije čijem je razumijevanju najviše pridonio.

1. Hegel	a) dynamis
2. Spinoza	b) apsolutni duh
3. Bošković	c) demiurg
4. Platon	d) esse est percipi
5. Berkeley	e) natura naturans
6. Aristotel	f) neprotežne točke

[11] Svakom pojmu iz lijevoga stupca pridruži pojam iz desnoga stupca. Poveži ontologijske teorije s filozofima koji su im značajno doprinijeli.

1. teleologija	a) Hegel
2. panlogizam	b) Schopenhauer
3. logički pozitivizam	c) Holbach
4. voluntarizam	d) Carnap
	e) James
	f) Aristotel

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Postoji li jednoznačna definicija pojma svijet? Kako je svijet nastao? Iz koliko je uzroka nastao? Koliko je mogućih odnosa čovjeka prema svijetu? Je li potrebno pojedincu spoznavati svijet oko sebe? Koji se prirodni (fizikalni) procesi odvijaju u svijetu? Što je zbivanje? Koji su uzroci zbivanja? Navedena pitanja potiču promišljanje i analizu sljedećih zadataka; ona ukratko oslikavaju na što treba obratiti pažnju prilikom tumačenja kratkih misli. Analiziraj i protumači navedene kratke misli.

[1] Što je umno, to je zbiljsko; što je zbiljsko, to je umno...

Hegel

1. Što je bitak bića prema toj tezi? U kojem su odnosu pojam zbilje i umnoga? Što misliš, koji su filozofi utjecali na formiranje takve misli o svijetu?

2. Koji su mogući procesi bivanja u takvom svijetu? Kako se naziva ta ontologijska koncepcija?

[2] Nema ni slučaja ni ičega slučajnog u prirodi, u kojoj nema učinka bez dovoljnog uzroka i u kojoj svi uzroci djeluju po utvrđenim, određenim zakonima...

Holbach

1. Kako se naziva koncepcija prema kojoj nema slučajnosti u prirodi, a uzroci djeluju prema određenim zakonima?

2. Kako se u tekstu poima priroda?

[3] U svakom trenu otpočinje bitak; oko svakog „ovdje“ okreće se kugla „tamo“: „Sredina je posvuda. Vijugav je put vječnosti.“

Nietzsche

1. Jesu li to metafizički stavovi? Zašto? Kakvi su procesi zbivanja u takvom svijetu?

2. Određujemo li zbivanje u takvom svijetu kao linearno? Zašto?

3. Kojim nas zbivanja upućuju na cikličko razumijevanje vremena?

[4] Red i sveza ideja jednaki su redu i svezi stvari.

Spinoza

1. Je li pod tom pretpostavkom moguće izvjesno spoznati pojedinačne pojave?

2. Kakve zakonitosti vladaju u takvom svijetu? Je li moguće pretpostaviti kakvi su procesi zbivanja u takvom svijetu?

[5] Pod supstancijom razumijem ono što jest u sebi i što se sobom poima; to jest ono čijem pojmu nije potreban pojam druge stvari, da bi iz njega bio stvoren.

Spinoza

1. U toj se definiciji zapravo nalaze dvije. Pokušaj ih razlučiti.

2. Dovedi u vezu svaku od definicija s atributima supstancije kako ih Spinoza vidi.

3. Objasni formalna ograničenja misli „ono čijem pojmu nije potreban pojam druge stvari, da bi iz njega bio stvoren“. Može li pojam supstancije biti definiran na *klasičan način* (najbliži rodni pojam i vrsna razlika)?

[6] Priroda je vidljiv duh, duh je nevidljiva priroda.

Schelling

1. Što su priroda, a što duh u toj misli? Spoznajemo li duh spoznajući prirodu ili prirodu duhom prema Schellingu?

2. Kako se tradicionalno naziva Schellingova filozofija s obzirom na odnos prirode i duha?

[7] Materija se sastoji od točaka potpuno jednostavnih, nedjeljivih, neprotežnih i međusobno odijeljenih.

Bošković

1. Kako su pojmljene točke u toj rečenici? Što su točke s obzirom na temelj svijeta?

2. Kako točke, koje nisu u prostoru, mogu stvarati prostor?

[8] Te ideje o kojima govorimo jesu praslke (paradigme) u vječnosti prirode; a druge su im stvari (predmeti) slične i njihove su kopije (reprodukcije). Sudjelovanje drugih stvari u idejama sastoji se u tome što su one njihove kopije.

Platon

1. Odredi pojam ideja prema tom tekstu. Kako *druge stvari* sudjeluju u idejama?

2. Na osnovi teksta odredi metafizičku koncepciju.

[9] Naš kozmos ima pečat našeg uma.

Popper

1. Odredi mogućnosti spoznaje kozmosa na osnovi te misli.
Je li kozmos za nas uopće izvjesno spoznatljiv?

2. Je li moguće, u skladu s odgovorom na prethodna pitanja, spoznati uzroke zbivanja u svijetu?
Odgovore usporedi s odgovorima u poglavlju *Spoznavaja*.

[10] Ovaj svijet, isti za sve, nije stvorio ni jedan bog i ni jedan čovjek, nego je oduvijek bio, jest i bit će vatra vječno živa što s mjerom se pali i s mjerom gasi.

Heraklit

1. Što misliš, je li moguće postojanje svijeta bez prvog uzroka kojim svijet nastaje ili bez konačne njegove svrhe?

2. Radi li se o regresu ili o progresu u beskonačno, ili o oboje, ili o nijednom?

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

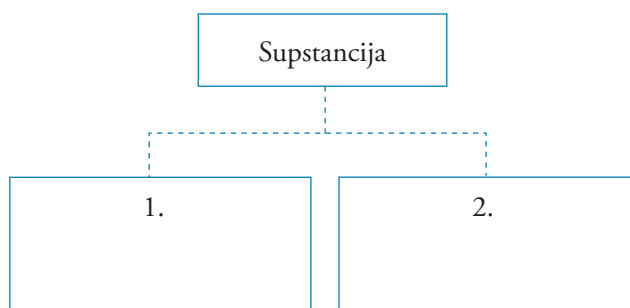
Analiziraj navedene tekstove. Posluži se rješenjima iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli i tekstove filozofa. Za rješavanje ove skupine zadataka potrebno je znanje kategorija, klasifikacija, načela i razumijevanje struktura misaonih modela.

[1] Analiziraj tekst. Dopuni dijagram i odgovori na pitanja.

T. Reškovic, *Filozofija*, Descartes, str. 53. - 54.

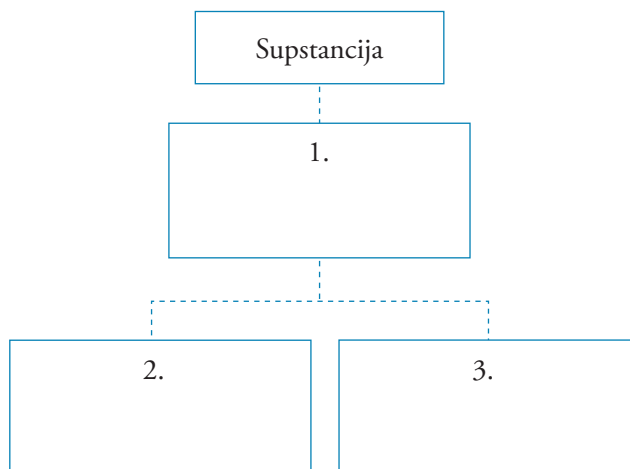
Descartesovo se objašnjenje može razumjeti dvojako. Dopuni dijagrame i objasni dvojako tumačenje Descartesova teksta.

Dijagramski prikaz osnove Descartesova dualizma

Dopuni dijagram pojmovima na mjestima označenim 1., 2.

Dijagramski prikaz osnove Descartesova dualizma

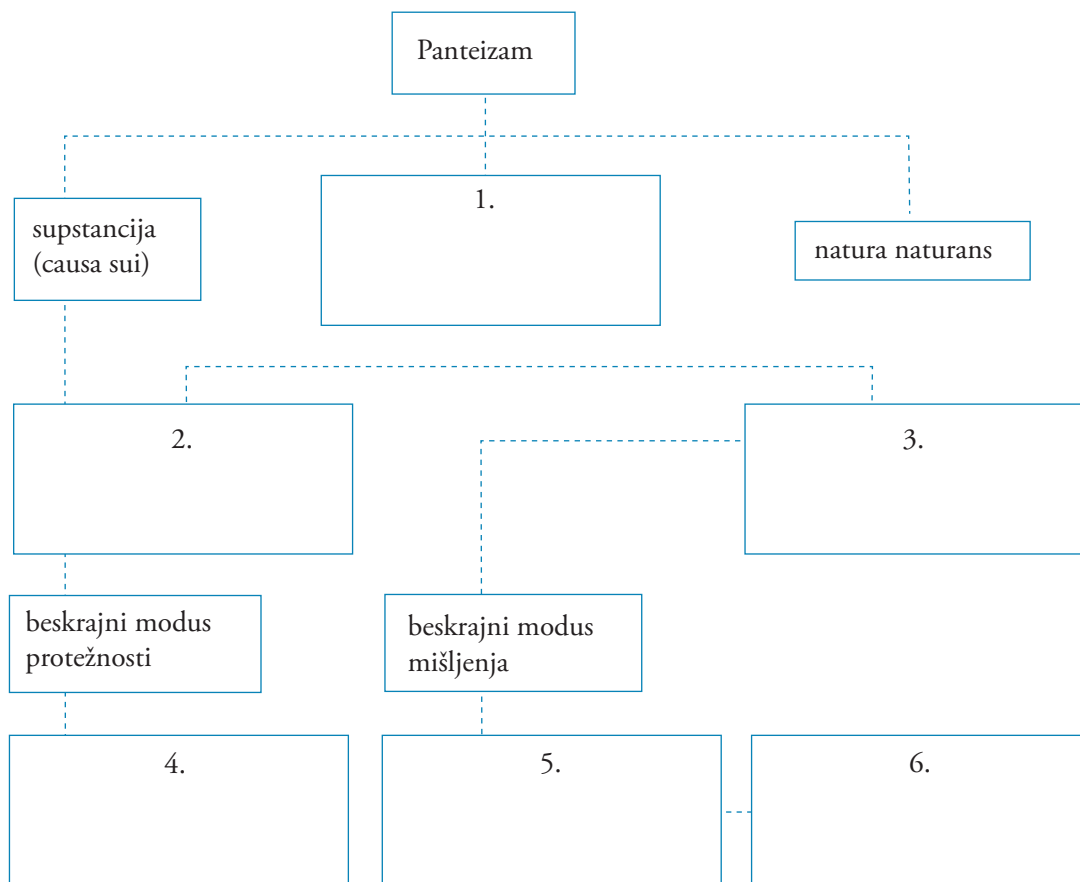

Dopuni dijagram pojmovima na mjestima označenim 1., 2., 3.

[2] Analiziraj tekst. Dopuni dijagram i odgovori na pitanja.

T. Reškovic, *Filozofija*, Spinoza, str. 55. - 56.

Dijagramski prikaz osnovnih odnosa Spinozina panteizma

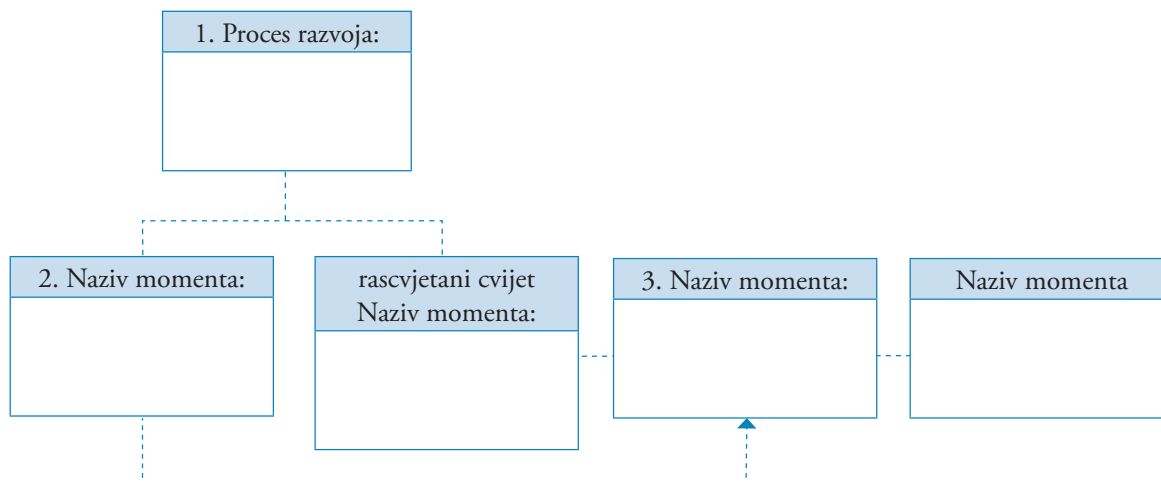

Dopuni dijagram pojmovima na mjestima označenim 1., 2., 3., 4., 5., 6.

Objasni pomoću dijagrama kako Spinoza rješava problem Descartesova dualizma supstancija.

[3] Analiziraj tekst. Dopuni dijagram i odgovori na pitanja.

T. Reškovic, *Filozofija*, Hegel, str. 59.

Dopuni dijagram pojmovima iz teksta na mjestima označenim 1., 2., 3.

Koji je naziv razvojnoga procesa koji mu daje Hegel, označen brojem 1. (idejni začetnik J. G. Fichte)?

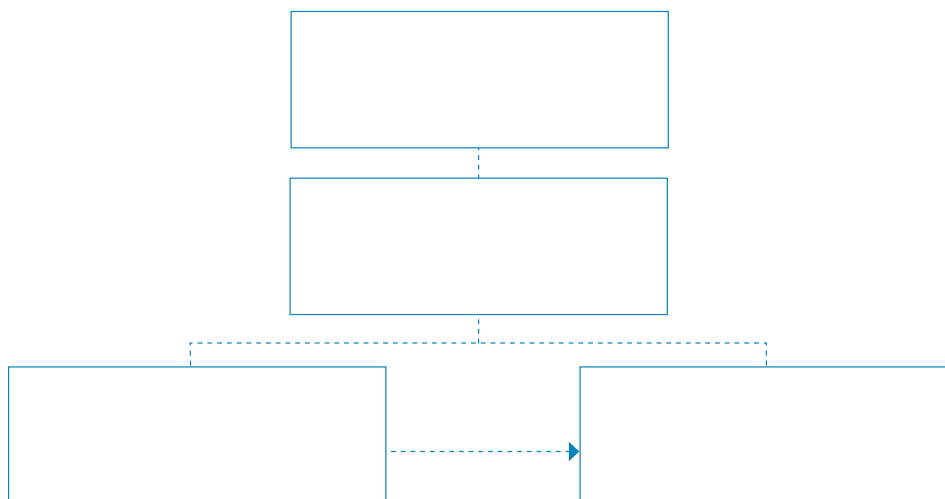
Navedi još neke primjere koji se mogu objasniti tim razvojnim procesom.

[4] Pročitaj tekst i dopuni dijagram.

T. Reškovic, *Filozofija*, Aristotel, str. 52.

Dijagramski prikaz Aristotelovih prvobitnih uzroka

Dopuni dijagram nazivima prvobitnih uzroka na primjerima cvjetače ili čajnika od porculana.

Što prethodi: tvar obliku navedenih stvari ili oblik tvari navedenih stvari?

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što napišeš nacrt eseja, oblikuj ga koristeći se idejama i problemima iz prošlih odjeljaka. Zadatak je uređen tako da na osnovi različitih predstavljenih tekstova napišeš cjelovit esejski zadatak. U skladu s uputama, na osnovi svih tekstova napiši jedan esej.

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. Prilikom razvijanja, odnosno dokazivanja teze argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model. Pojmove koji utemeljuju sadržaj i strukturu eseja izaberi sam.

Tema: Postojanje i biće

Biće se kaže mnogovrsno, kao što prije i razdjelismo baveći se time kolikovrsno se upotrebljava. Jer biće označuje 'što nešto jest' i neko 'ovo', te 'kakvo' ili 'koliko' ili koju pojedinost od drugih stvari što se tako pririču... i sve ostale stvari zovu se bića zbog toga što su takvom biću jedne kolikoće, druge kakvoće, treće trpnosti, neke opet štogod drugo takvo. .. Bjelodano je dakle kako kroza nj (naime: bivstvo) i jest svaka pojedinačna od tih stvari, tako te prvotno biće, i ne bilo koje biće, nego biće naprosto, bit će samo bivstvo.

Bivstvo se govori, ako već ne višeznačno, ono barem na četiri načina, jer se čini kako je bivstvo svake pojedine stvari: i bit i sveopće i rod, te kao četvrto podmet. Podmet je ono prema čemu se sve ostalo pririče, dok se on sam ne pririče ničemu drugome. Stoga prvo treba o njemu razlučiti, jer se smatra kako je prvotni podmet još najviše bivstvo. A takvim se načinom jednom naziva tvar, drugim pak načinom lik, dok trećim spoj toga dvoga ...

Aristotel, *Metafizika*, Z., VII.

Prema tome, naša ideja koju nazivamo općim imenom 'supstancija' nije ništa drugo nego pretpostavljena, ali nepoznata podloga onih kvaliteta koje vidimo kao postojeće, a za koje ne možemo zamisliti da postoje sine re substance, 'bez nečeg što ih podržava', i zato zovemo tu podlogu substantia, što doslovno prevedeno na običan jezik znači 'ono što stoji ispod'

Locke, *Ogled o ljudskom razumu*

Pitanja i problemi

1. Objasni Aristotelove pojmove biće i bivstvo. U kojem su oni odnosu?
2. Pretpostavi da bićima oduzmeš ono što im se pririče, što preostaje? Jesu li tvar i lik podmet ili se tvar i lik podmetu pririču?!
3. Što je supstancija prema Lockeu? U koji se odnos dovode pojmovi bivstvo i supstancija?
4. Objasni Lockeovu misao da je supstancija nepoznata podloga kvaliteta za koje ne možemo zamisliti da postoje bez ičega. Odriče li Locke postojanje supstancije kao Berkeley ili Hume?
5. Objasni zamisao prema kojoj se ono što se naziva supstancijom ne razlikuje od svojstava koje joj se pririču, nego je ona samo objašnjenje značenja tih svojstava.

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi sljedećim primjerom.

1. Navedi primjer za podmet, bit i rod neke pojedinačne stvari.

Tema: Materija i protežnost

Materija se sastoji od točaka potpuno jednostavnih, nedjeljivih, neprotežnih i međusobno odijeljenih. Sve te točke imaju silu inercije i osim toga međusobnu aktivnu silu, koja zavisi od njihovih udaljenosti. Stoga, ako je dana udaljenost, time je dana i veličina i smjer te sile, pa ako se udaljenost smanji, mijenja se i sama sila. Smanji li se udaljenost do neizmjernosti, ta sila postaje odbojna i raste do neizmjernosti, a ako se udaljenost poveća, ta se sila smanjuje i nestaje pa se mijenja u privlačnu, koja najprije raste, a zatim se smanjuje, nestaje i ponovno prelazi u odbojnu. To se događa u mnogo navrata, dok naposljetku kod većih udaljenosti ta sila ne prijeđe u privlačnu, koja se smanjuje u obrnutom smjeru s kvadratom udaljenosti. Tu povezanost sila s udaljenostima, pa i njihov prijelaz iz pozitivnih u negativne ili iz odbojnih u privlačne ili obrnuto, zorno prikazujem pomoću sile, kojom dva šiljka elastičnog pera nastoje da se međusobno približe ili da se naizmjenice udalje prema tome, koliko su više nego je opravdano rastegnuti ili stegnuti...

... Obrazlažem doista sve do točke 19., da pri sudaru tjelesa ili dolazi do kompenetracije ili se kod nagle promjene brzine, kad tjelesa s nejednakim brzinama dođu u neposredan dodir, krši zakon kontinuiteta. No budući da se taj zakon, kako tvrdim, svakako mora održati, zaključujem ovo: prije nego tjelesa dođu do dodira, njihova se brzina mora mijenjati djelovanjem neke sile, koja će biti kadra da uništi brzinu ili razliku brzina, ma koliko bila ona znatna.

Oni, dakle, koji pretpostavljaju, da su sve tjelesne čestice, ma kako bile sitne, stvarno meke ili elastične, ne izmiču poteškoći, već je prenose na prvu površinu ili na točke, u kojima bi svakako dolazilo do nagle promjene i kršio se zakon kontinuiteta.

Bošković, *Teorija prirodne filozofije*

No samo zato prikazivati ih kao jedan drugi način da se određuje volja nego što je određivanje prosto osjetilom, jer za mogućnost onih užitaka pretpostavljaju kao prvi uvjet toga sviđanja osjećaj koji je u nama tako disponiran za to, bilo bi isto tako kao kad sebi neznalice, koje bi voljele šeptrljiti u metafizici, zamišljaju materiju tako finu, tako prefinu, da njih same hvata vrtoglavica, misleći onda da su na taj način izmislili duhovno, a ipak protežno biće.

Kant, *Kritika praktičkog uma*

Pitanja i problemi

1. Objasni svojstva Boškovićevih točaka.
2. Od čega je prema Boškoviću sastavljen svijet? Boškovićeve su točke neprotežne, međutim, sile se mijenjaju s kvadratom udaljenosti. Kako postoji udaljenost ako su točke neprostorene? Što stvara prostor?
3. Objasni smisao prigovora koji zagovornicima *stvarno sitnih čestica* i *prefine materije* upućuju Bošković i Kant.
4. Kako Bošković izbjegava kršenje zakona kontinuiteta u svojem sustavu?
5. Objasni smisao Boškovićeve prirodne filozofije. Boškovićeve su točke i sile označile raskid s tradicionalnim objašnjenjima kontinuiteta materije i naivnoga realizma.

Tema: Kritika metafizike i logički pozitivizam

Svrha je filozofije logičko razjašnjavanje misli. Filozofija nije teorija, nego aktivnost.

Filozofija nije nauk, nego djelatnost.

Filozofsko djelo sastoji se bitno od rasvjetljavanja.

Rezultat filozofije nisu „filozofski stavovi“, nego pojašnjavanje stavova....

Ispravna metoda filozofije bila bi zapravo sljedeća: ne reći ništa, nego ono što se može reći, dakle stavove prirodne znanosti – dakle nešto što nema nikakve veze s filozofijom – i zatim uvijek kada bi netko drugi htio reći nešto metafizičko, pokazati mu da nije dao nikakvo značenje izvjesnim znakovima u svojim stavovima....

L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*

Nazvat ću metafizičkim sve one stavove koji polažu na to da predstavljaju spoznaju o nečemu što je iznad ili iza svakoga iskustva, npr. o zbiljskoj Biti stvari, o Stvarima po sebi, Apsolutnome i slično tome. (...) Da ispitamo sada tu vrstu stava s gledišta provjerljivosti. Lako se uvjeriti da takvi stavovi nisu provjerljivi. Iz stava „Počelo je svijeta voda.“ nismo u stanju izvesti nikakav stav tvrdeći bilo kakve zamjedbe ili čuvstva ili iskustva bilo čega što bi se moglo očekivati za budućnost. Stoga stav „Počelo je svijeta voda.“ ne tvrdi uopće ništa... Metafizičari ne mogu izbjeći da svoje stavove učine neprovjerljivim, jer ako ih učine provjerljivima, odluka o istinitosti ili lažnosti njihovih nauka zavisila bi od iskustva i stoga pripadala području empirijske znanosti. Tu posljedicu oni žele izbjeći, zato što oni hine da naučavaju spoznaju koja je na višoj razini nego ona empirijske znanosti. Dakle, oni su prisiljeni prekinuti svaku vezu između svojih stavova i iskustva; i baš tim postupkom oni ih lišavaju svakoga smisla.

Carnap, *Odbijanje metafizike, Metafizika*

Pitanja i problemi

1. Objasni Wittgensteinovu stav prema kojem je filozofija djelatnost koja se bavi rasvjetljavanjem stavova i izriče stavove prirodnih znanosti, dakle empirijski provjerljive. Dovodi li taj stav u pitanje i tvrdnje koje je on sam izrekao? Zašto?
2. Objasni Carnapovo gledište provjerljivosti. Zašto je neka tvrdnja (stav) provjerljiva? Jesu li provjerljivi W. i C. stavovi? Jesu li ti stavovi filozofski? Obrazložiti.
3. Objasni neprovjerljivost metafizičkih stavova. Lišavaju li se takvi stavovi smisla? Možemo li svaki znanstveni stav empirijski (egzaktno) provjeriti ili potvrditi?
4. Je li opravdano sve filozofske probleme svoditi na metodologiju i stavove empirijskih znanosti? Objasni.
5. Objasni tvrdnju prema kojoj je svaki znanstveni stav onaj iz kojega se može izvesti očekivanje za budućnost.

Navedi primjer neke teze suvremene znanosti koju je trenutačno nemoguće empirijski potvrditi. (Ako je tu tezu nemoguće empirijski potvrditi, nije li taj dio znanosti filozofija ili metafizika?!)

BOG

Postoji li Bog, to si pitanje postavlja svatko od nas barem jednom u životu. Ako Bog postoji, onda sigurno sami sebi možemo objasniti svrhu svojega postojanja, nadati se vječnom životu i možemo jednostavnije prihvatiti sve nedaće kojima u životu prolazimo. S druge strane, ako Bog ne postoji, ništa u našem životu ne mora imati smisla, smrt je konačan kraj.... Izgleda nam da bi bilo jednostavnije i smislenije da Bog postoji. Da bismo postigli zadovoljavajući dokaz naših teza (ili želja), potrebno je ispitati različite dokaze Božje opstojnosti i analizirati strukturu i značaj argumentacije pojedinih mislioca koji se sustavno bave navedenom problematikom. Toma Akvinski, primjerice, u svom djelu *Suma teologije* razmatra postoji li Bog, kako on postoji, dakle kako ne postoji i

što je pod njegovim djelovanjem (znanje, volja, moć). Iz toga proizlaze tri temeljna pitanja: je li po sebi jasno da Bog postoji, može li se to dokazati, postoji li Bog.

Teizam kao religijska doktrina daje potvrđan odgovor na ta pitanja. Želimo li zasebno analizirati ideju Božje opstojnosti, istražiti ćemo pojmove i temeljne argumente kao i kritiku upućenu tim argumentima od strane različitih filozofa predstavljenu u sljedećim zadacima. Dodatna objašnjenja nekih teza ili zadataka koji ti predstavljaju *nepremostivu prepreku* možeš potražiti u literaturi i u izvorima navedenim u udžbeniku *Filozofija*. I sam udžbenik može poslužiti kao izvor odgovora na pitanja u zadacima.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Odgovori na jednostavna pitanja koja će ti poslužiti kao činjenični temelj za daljnju razradu problematike o postojanju Boga. Tko je Bog? Može li se o Njemu promišljati? Moramo li pretpostaviti Njegovo postojanje ili je ono postojanje samorazumljivo? Što je teizam? Što je deizam?

Napomena: zadatke možeš riješiti služeći se i rješenjima prethodnih zadataka. Odgovore sintetiziraj u misaonu cjelinu. Mogu ti pomoći i rješenja zadataka iz 2. odjeljka.

- [1] Koja su učenja utemeljena na tvrdnji da je Bog stvorio svijet? Vidi tablicu! Svako od navedenih učenja poveži s tvrdnjama u tablici.

1. ateizam	a) Stvoritelj ne može biti drugačiji nego dobrohotan, sveznajuć i svemoćan.
2. agnosticizam	b) Osim Boga, supstancije niti ima niti se može pojmiti.
3. deizam	c) Čovjek je stvorio Boga, a ne Bog čovjeka.
4. panteizam	d) Prirodni zakoni stvoreni su od Boga, ali on na njih ne utječe.
5. teizam	e) Čovjekov vijek i njegove sposobnosti nedostatni su da bi se dokazala opstojnost Boga.

[2] Zaokruži točne odgovore. „Bog je onostran, onkraj osjetila, aprioran, nedokaziv.“ Koja su od navedenih učenja utemeljena na toj tvrdnji?

- a) teizam
- b) deizam
- c) agnosticizam
- d) panteizam
- e) ateizam

[3] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne. Ako ne možeš jednoznačno odrediti, odgovori zašto ne možeš.

- a) Filozofija Nietzschea primjer je ateizma.
- b) Spinoza proklet je od strane židovske zajednice kao bogohulnik.
- c) Anselmo Canterburyjski službeni je teolog Katoličke crkve.
- d) Redovnik Gaunilo teorijom o savršenom otoku u potpunosti je pobio Anselmov ontologijski dokaz.
- e) Anaksagora je prvi ateist u filozofskoj tradiciji zato što je tvrdio da Sunce nije Helije, nego užareni kamen veličine Peloponeza.
- f) Platon je ideju demiurga objasnio u dijalogu *Timej*.
- g) Mistično iskustvo dokazuje da je Boga moguće izvjesno spoznati.
- h) Darwinova teorija evolucije, objašnjavajući fenomen prilagodbe vrste, ne isključuje mogućnost Božje opstojnosti.
- i) Utemeljitelj argumenta dizajna, prema kojemu su živa bića svrhovito uređena od strane Boga, jest William Paley.
- j) Argument dizajna objašnjava teološki smisao postojanja zla.
- k) Argument prvog uzroka povezan je s mogućnošću beskonačnoga regresa u svijetu stvorenom od Boga.

[4] „Bog je svijet stvorio ni iz čega, on je prvi, jedino postojeći u svijetu, različit od bića koja je stvorio, vječan, nema ni početka ni kraja, nije ovisan ni o čemu, nije stvoren, bića postoje zato što ih je stvorio bog.“

Razvrstaj pojmove koji određuju sadržaj pojma Bog i sadržaj pojma prirodno biće tako da pojmove koji proizlaze iz prirode (svijeta) odvojiš od pojmova koji proizlaze iz same Božje opstojnosti.

Pojmovi čiji sadržaj proizlazi iz prirode (stvoren svijet)	Pojmovi čiji sadržaj proizlazi iz same Božje opstojnosti
stvoriti biće iz nečega	stvoriti svijet ni iz čega

[5] Pročitaj zadani tekst i zaokruži točan odgovor.

„Ali budući da postoji nešto koje pokreće, a samo je nepokretno, i to biva djelatnošću, ono se nikako ne može drukčije ponašati... Od takvoga, dakle, počela ovise nebo i narav. A njegov način života onaj je najbolji, kakav je nama tek malo vremena; jer njemu je uvijek takav... Um samoga sebe 'umuje' prema dioništvu u mišljenome. Jer on postaje ono 'mišljeno' dodirujući i umujući, tako te je isto um i 'mišljeno'; naime, ono što može primiti mišljeno i bivstvo to jest – um, koji djeluje posjedujući mišljeno, tako te je ovo više od onoga koje se čini da um ima, pa je misaono promatranje ono što je najugodnije i najbolje. Ako je, dakle, u stanju takva dobra Bog uvijek, kao što smo mi katkada, divljenja je dostojan; ako je još i više, onda je još dostojniji divljenja. Ali On jest tako.

Taj tekst objašnjava:

- a) Platonovu ideju Boga kao stvoritelja svijeta
- b) Aristotelovu ideju Boga kao počela svijeta
- c) Augustinovu ideju Boga kao konačne istine
- d) Tertulijanovu ideju Božje objave.

Koji se filozof koristi tekstovima navedenog autora kao osnovom za dokaze Božje opstojnosti?

[6] Poveži mislioce s njihovim djelima u kojima raspravljaju o Božjoj opstojnosti.

1. Toma Akvinski	a) Metafizika
2. Anselmo	b) Kritika čistog uma
3. Aristotel	c) Postoji li Bog?
4. Platon	d) Suma teologije
5. H. Küng	e) Prosilogion
6. I. Kant	f) Timej

[7] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Poveži naslove djela s općepoznatim mislima iz tih djela.

1. <i>Metafizika</i>	a) Uvjerit će se, dakle, i bezumnik da barem u umu postoji ono od čega se nešto veće ne može zamisliti, jer kad to čuje, on to i spoznaje, a sve što je spoznato, to je u umu. Dakako, ono od čega se nešto veće ne može zamisliti, ne može biti samo u umu.
2. <i>Suma teologije</i>	b) Um samoga sebe 'umuje' prema dioništvu u mišljenome. Jer on postaje ono 'mišljeno' dodirujući i umujući, tako te je isto um i 'mišljeno'; naime: ono što može primiti mišljeno i bivstvo to je – um, koji djeluje posjedujući mišljeno, tako te je ovo više od onoga koje se čini da um ima, pa je misaono promatranje ono što je najugodnije i najbolje. Ako je dakle u stanju takva dobra Bog uvijek, kao što smo mi katkada, divljenja je dostojan; ako je još i više, onda je još dostojniji divljenja.

3. Istraživanje o ljudskom razumu	c) Ako se kaže da je bog dobar, kao što to čine teolozi, tada se mora prihvatiti da su dobro i zlo neovisni o božjem djelovanju, jer su njegovi postupci dobri, a ne zli, neovisno o tome što su to njegovi postupci. Ako se pak to ustvrdi, tada proizlazi da dobro i zlo ne postoje samo zahvaljujući bogu, već da mu oni, u svojoj biti, logički prethode.
4. Teodiceja	d) Prvo pak spoznajem kako je nemoguće da on mene obmane; jer u svakoj obmani ili prijevari otkriva se neko nesavršenstvo; i koliko god se moglo činiti kako je obmanjivanje znak oštroumlja ili moći, nema nikakve sumnje da htjeti obmanuti svjedoči ili o zloći ili o slabosti, stoga u Boga nema obmane.
5. Metafizičke meditacije	e) Dakle, da bi se pobio prigovor, bilo bi dovoljno pokazati kako svijet u kojem ima zla može biti bolji od onog u kojem ga nema: no, u tom se djelu išlo i dalje, pa se čak pokazalo i da taj univerzum mora biti stvarno bolji od bilo kojeg mogućeg univerzuma.
6. Prosilogion	f) Ali na tome je putu nemoguće ići u beskraj, jer tada ne bi postojao neki iskonski začetnik zbivanja, niti bi, dosljedno tomu, postojao bilo koji pokretač, jer drugi pokretači začinju gibanje samo ako ga primaju od iskonskog začetnika, primjerice, štap začinje gibanje samo ako ga primi od ruke. Prema tome, nužno moramo doći do nekog iskonskog začetnika zbivanja koji nije podložan gibanju. A to svi ljudi podrazumijevaju pod riječju „Bog“.
7. Zašto nisam vjernik i drugi eseji o religiji...	g) U ljudskoj prirodi možemo zapaziti princip za koji će se otkriti, ako se strogo ispita, da izvanredno umanjuje sigurnost koju prema ljudskom svjedočanstvu možemo imati u bilo koju vrstu čuda... Kako je strast iznenađenja i čuđenja koja proizlazi iz čuda ugodna emocija, ona primjetno djeluje na to da se povjeruje u događaje od kojih ona potječe.

[8] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima.

1. K. Jaspers	a) Nema nijednoga razloga koji bi govorio protiv mogućnosti da je svijet nastao bez uzroka, kao što nema nijednog razloga zbog kojega ne bi bilo moguće da svijet oduvijek postoji. Ne postoji nijedan razlog zbog kojega bismo morali pretpostaviti da svijet uopće ima početak. Ideja da stvari moraju imati početak, posljedica je siromaštva naše mašte.
2. F. Nietzsche	b) „Postojanje“ očigledno nije realni predikat, tj. pojam o nečemu što može pridoci pojmu neke stvari ili nekih njezinih određenja samih o sebi. Logički, to je tek kopula nekoga suda.
3. Toma Akvinski	c) Kao četvrti razlog koji smanjuje vjerodostojnost čuda mogu dodati da ni o jednome, čak ni o onima koja nisu bila izričito razotkrivena, nema nikakvog svjedočanstva kojemu se ne bi suprotstavljao beskonačan broj svjedoka, tako da ne samo što čudo poništava vjerodostojnost svjedočanstva, već i svjedočanstvo poništava samo sebe.

4. D. Hume	d) Ja vjerujem samo kroz to da sumnjam da li vjerujem. Filozofsko vjerovanje jest vjerovanje čovjeka u svoju mogućnost. U njemu on udiše svoju slobodu.
5. Anselmo Canterburyjski	e) Sada je pak umro taj Bog! Vi, viši ljudi, taj je Bog bio vaša najveća opasnost. Otkada on leži u grobu, vi ste opet uskrsnuli. Sad tek dolazi veliko podne, tek sada viši čovjek postaje – gospodar! Jeste li razumjeli tu riječ, braćo moja?
6. I. Kant	f) A kad bi sustav proizvođača išao u beskraj, onda ne bi postojao iskonski proizvođač, a dosljedno tomu ni posljednji učinak, ni posredni proizvođači. A to je, očigledno, u raskoraku sa zbiljom. Prema tome, nužno moramo tvrditi da postoji neki iskonski proizvođač, kojega svi ljudi nazivaju Bogom.
7. B. Russell	g) Prema tome, ako je ono od čega se nešto veće ne može zamisliti samo u umu, onda je upravo to od čega se može zamisliti nešto veće. A to, dakako, ne može biti. Nedvojbeno je, dakle, da i u umu i u stvarnosti postoji ono od čega se nešto veće ne može zamisliti.

[9] Razvrstaj u tablicu predstavljenih argumentacija njihove nazive koji proizlaze iz filozofske tradicije: ontologijski dokaz, kozmologijski dokaz, teleologijski dokaz, dokaz na osnovi čuda, kritika ontologijskoga dokaza, kritika kozmologijskoga dokaza, kritika teleologijskoga dokaza, kritika dokaza na osnovi čuda, moralni dokaz, kritika moralnoga dokaza. Svi se navedeni nazivi ne moraju odnositi na misli prezentirane u tablici.

1. _____	a) Nema nijednog razloga koji bi govorio protiv mogućnosti da je svijet nastao bez uzroka, kao što nema nijednog razloga zbog kojega ne bi bilo moguće da svijet oduvijek postoji. Ne postoji nijedan razlog zbog kojega bismo morali pretpostaviti da svijet uopće ima početak. Ideja da stvari moraju imati početak, posljedica je siromaštva naše mašte.
2. _____	b) „Postojanje“ očigledno nije realni predikat, tj. pojam o nečemu što može pridoci pojmu neke stvari ili nekih njezinih određenja samih o sebi. Logički, to je tek kopula nekoga suda.
3. _____	c) Kao četvrti razlog koji smanjuje vjerodostojnost čuda mogu dodati da ni o jednome, čak ni o onima koja nisu bila izričito razotkrivena, nema nikakvog svjedočanstva kojemu se ne bi suprotstavljao beskonačan broj svjedoka, tako da ne samo što čudo poništava vjerodostojnost svjedočanstva, već i svjedočanstvo poništava samo sebe.
4. _____	e) Nesavršenost nekoga dijela može biti nužna za ostvarenje većega savršenstva cjeline. U tome slijedimo mišljenje sv. Augustina koji je stotinu puta rekao kako je Bog dopustio zlo kako bi iz njega proizišlo dobro, tj. veće dobro, i Tome Akvinskoga koji kaže da dopuštanje zla ima za cilj dobrotu univerzuma.

5. _____	f) A kad bi sustav proizvođača išao u beskraj, onda ne bi postojao iskonski proizvođač, a dosljedno tomu ni posljednji učinak, ni posredni proizvođači. A to je, očigledno, u raskoraku sa zbiljom. Prema tome, nužno moramo tvrditi da postoji neki iskonski proizvođač, kojega svi ljudi nazivaju Bogom.
6. _____	g) Prema tome, ako je ono od čega se nešto veće ne može zamisliti samo u umu, onda je upravo to od čega se može zamisliti nešto veće. A to, dakako, ne može biti. Nedvojbeno je, dakle, da i u umu i u stvarnosti postoji ono od čega se nešto veće ne može zamisliti.

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U ovom odjeljku analiziraš i uspoređuješ misli različitih filozofa. Rješavajući zadatke, pristupaš elementarnom tumačenju tekstova. Za rješavanje ovih zadataka potrebna su osnovna znanja i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa.

- [1] Služeći se udžbenikom T. Reškovca *Filozofija*, poglavljem III. BOG, tekstovima filozofa, navedi filozofe koji utemeljuju navedenu tvrdnju i one koji smatraju da ne postoji dovoljno dokaza za nju.

<i>Zagovornici dokaza Božje opstojnosti</i>	<i>Kritičari dokaza Božje opstojnosti</i>

[2] Anselmu pripisujemo sljedeće predstavljene tvrdnje. Za svaku od tvrdnja pronadi potvrdu u udžbeniku, str. 81., A. Canterburyjski, *Prosilogion*.

a) Bog je najveće biće koje se može pojmiti.

b) Iz postojanja u mislima nužno slijedi postojanje u stvarnosti u samo jednom slučaju.

c) Bog zasigurno postoji.

[3] Analiziraj navedenu Anselmovu misao i usporedi je s ostalim predstavljenim mislima.

a) Prouči zadane tekstove i riješi zadatke.

Naime, jedno je da je nešto u umu, a drugo je spoznati da nešto jest. Jer, dok slikar smišlja što će načiniti, on doduše već ima u umu ono što još nije stvorio, ali još nije spoznao da to jest. Kad naslika, on to ima i u umu i zna da jest ono što je stvorio. Uvjerit će se, dakle, i bezumnik da barem u umu postoji ono od čega se nešto veće ne može zamisliti, jer kad to čuje, on to i spoznaje, a sve što je spoznano, to je u umu. Dakako, ono od čega se nešto veće ne može zamisliti, ne može biti samo u umu. Naime, ako je samo u umu, može se zamisliti da je i u stvarnosti, što je veće.

Sažmi tekst u jednu rečenicu.

Gaunilo:

Ali pretpostavimo da pripovjedač nastavi govoriti ovako: „Sad ne možeš sumnjati da stvarno negdje postoji taj savršeni otok, koji nadmašuje sve druge zemlje, jer ti ne možeš osporiti da on postoji u tvom mišljenju. Budući pak da je taj otok najsavršeniji, to on ne može biti samo u tvom mišljenju, već kao takav mora postojati i u stvarnosti; jer kad on ne bi stvarno postojao, tada bi svaki drugi stvarni otok na zemlji bio savršeniji od njega.“

Sažmi tekst u jednu rečenicu.

Descartes:

I sva snaga dokaza je u tome što spoznajem kako je nemoguće da opstojim ovakve naravi kakve sam, naime, imajući u sebi zamisao Boga, a da zaista ne opstoji i Bog, Bog – kažem – onaj isti kojega je zamisao u meni, to jest onaj koji ima sva ona savršenstva koja ja ne mogu u cijelosti shvatiti, ali ih mogu nekako doseći mišljenjem, i koji nije podložan nikakvim nedostacima. Po time je dovoljno jasno da on ne može biti varljiv; jer po naravnoj je svjetlosti očito da svaka laž i prijevara ovise o nekom nedostatku.

Sažmi tekst u jednu rečenicu.

Spinoza:

Postulat XIV. Osim Boga, supstancije niti ima, niti se može pojmiti.

Postulat XV. Što god jest, jest u Bogu, i bez Boga ništa nije, niti se može pojmiti.

Sažmi tekst u jednu rečenicu (naglasí važnost postulata. XV.).

Kant:

Ako, dakle, uzmemo subjekt (Bog) sa svim njegovim predikatima (među kojima je i svemoć) i kažemo „Bog je“ ili „Postoji Bog“, tada pojmu Boga ne pridodajemo nikakav novi predikat, već samo pozicioniramo subjekt u njega samoga sa svim njegovim predikatima, pozicionirajući ga kao predmet koji stoji u relaciji prema mojem pojmu. Sadržaj obaju je jedan te isti: ništa se nije moglo pridodati pojmu koji izražava tek ono što je moguće mojim mišljenjem o njegovom predmetu (izrazom „to je“) kao apsolutno danom.

Sažmi tekst u jednu rečenicu.

Nietzsche:

Čovjek kao pjesnik, kao mislilac, kao Bog, kao ljubav, kao moć: o kraljevske li njegove darežljivosti kojom je obdario stvari da bi sam osiromašio i stao sebe osjećati bijednim! Najveća njegova dosadašnja nesebičnost bila je to što se divio i obožavao, a znao tajiti sebe, što je baš on bio taj koji je stvorio ono čemu se divio.

Sažmi tekst u jednu rečenicu.

b) Što može Anselmo prigovoriti svojim kritičarima? Pod pretpostavkom stvoritelja i stvorenoga, Boga i stvorenih bića, kako Anselmo može *spasiti* svoj ontologijski dokaz?

[4] Potkrijepi mislima iz teksta u udžbeniku T. Reškovca, str. 83. – 84., dokaze Tome Akvinskoga.

a) Potkrijepi tekstom pet dokaza Božje opstojnosti.

1. Postoji biće koje nije podložno gibanju, a uzrokuje sve gibanje.

2. Postoji iskonski proizvođač.

3. Mora postojati neko nužno biće.

4. Postoji biće koje svima priopćuje postojanje, dobrotu i bilo koje savršenstvo.

5. Postoji neko umno biće koje usmjeruje sva umna bića nekoj svrsi.

b) Ispiši protuargumente za svaku od navedenih tvrdnja uzimajući u obzir Tomine argumente. Pitanji ma se posluži kao sugestijama.

1. Je li nužno postojanje prvog uzroka koji uzrokuje sve drugo? Je li nužan iskonski začetnik gibanja?

2. Postoje li valjani argumenti za dokazivanje ograničenosti lanca uzroka i učinaka? Odredi barem dva različita načina na koje možemo pojmiti beskraja!

3. Zašto bi nužno biće bio upravo Bog? Je li uopće nužno postojanje nužnoga bića?

4. Zašto bi u nesavršenom svijetu postojalo savršeno biće koje ga uređuje?

5. Zašto bi svijet bio uređen prema teleologijskim načelima?

[5] Pročitaj tekstove i odgovori na pitanja. Posluži se rješenjima prethodnih zadataka.

Toma Akvinski:

Ako uzmemo red u stvarima kako ovisi o drugotnim uzrocima, onda Bog može djelovati neovisno o njemu; Bog nije podređen tome redu, već je taj red prije podređen njemu, te proistječe iz njega ne iz nužnosti prirode, već odlukom njegove volje...

William James:

Prirodno je da oni koji su osobno prošli kroz takvo iskustvo kasnije osjećaju kako je to bilo čudo, a ne prirodan tijek događaja. Često se čuju glasovi, vide svjetla, prisustvuje se viđenjima, dolazi do automatskih motoričkih fenomena, pa se nakon odricanja od osobne volje uvijek čini kako je neka izvanjska viša sila sve preplavila i obuzela...

a) Koji se argument o Božjoj opstojnosti može izvesti iz tih tekstova?

b) Koji prigovor takvom argumentu upućuje D. Hume?

[6] Pročitaj tekstove i odgovori na pitanja. Posluži se rješenjima prethodnih zadataka.

William James:

Govorio sam o uvjerljivosti tih osjećaja stvarnosti i na tome se moram još časak zadržati. Onima koji ih osjećaju, oni su jednako uvjerljivi kao bilo kakvo izravno osjetilno iskustvo, a u pravilu uvjerljiviji od zaključaka izvedenih pukom logikom. Bez njih čovjek zapravo i ne može. Vjerojatno je među vama koji ste ovdje prisutni više od jednoga koji se na takve zaključke ne oslanja u nekoj izraženijoj mjeri. No ako se i oslanja, i to iole snažnije, vjerojatno ne može drukčije nego ih smatrati autentičnim opažanjima istine, otkrivenjima jedne stvarnosti koju nikakav suprotni argument, ma koliko čovjek bio nemoćan da na njega odgovori, ne može prognati iz njegovog vjerovanja...

Rene Descartes:

Palo mi je na um da tražim odakle sam naučio misliti na nešto savršenije nego li sam ja sam. Spoznao sam očito da to dolazi od nekog bića koje je stvarno savršenije.... jer je očito nemoguće da ga imam ni od čega; a budući da nije manje proturječno da bi nešto savršenije bilo posljedica i u zavisnosti od nečeg manje savršenog nego što je proturječno da iz ništa proizlazi nešto, ta ideja ne može poticati ni od mene. Tako preostaje da ju je usadilo u mene neko biće koje je uistinu savršenije od mene...

a) Kako se stvaraju uvjerenja o onome što nije neposredno dano prema tim tekstovima?

b) Koji od tih načina smatraš pouzdanijim? Zašto?

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Analiziraj navedene tekstove. Posluži se rješenjima iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli i tekstove filozofa. Za rješavanje ove skupine zadataka nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

- [1] Analiziraj tekst B. Russella, *Zašto nisam vjernik*, str. 90.- 93., udžbenik T. Reškovac, *Filozofija*.
 Odredi temeljne teze u tekstu i objasni argumentacijske modele na kojima se temelje dokazane teze. Objasni temelje li se teze na argumentacijskom slijedu, odnosno strukturi u kojoj, u slijedu, jedan argument proizlazi iz drugoga; ili temelje li se teze na konvergirajućoj ili usmjerenj strukturi prema kojoj se teza dokazuje iz cjelovitosti argumentacije; ili se temelje na paralelnoj ili usporednoj strukturi prema kojoj se određena teza može temeljiti na osnovi nekoliko ili mnoštvo argumenata.

a) Navedi na osnovi odjeljka u tekstu argumente i protuargumente o postojanju Boga.

Argumenti u prilog postojanju Boga	Pobijanje argumenata o postojanju Boga

Što autor teksta dokazuje pobijanjem tih argumenata?

S obzirom na izvorni naslov teksta (*Why I Am Not a Christian...*) i s obzirom na sadržaj argumenata, bi li Russell svojim tezama mogao zastupati neku vjeru? Objasni.

Pokušaj najjednostavnije dijagramirati Russellov tekst.

- [2] Analiziraj tekst *Nevjerojatnost boga* R. Dawkinsa, str. 94.- 96., udžbenik.
 Koja je temeljna teza koja se dokazuje u tekstu?

Koje je temeljno pitanje koje postavlja autor teksta?

Koji se tradicionalno filozofski dokaz Božje opstojnosti pobija u tekstu?

Usporedi argumentacijski model u tom tekstu s onim u prethodnom zadatku. Koje su sličnosti, a koje su razlike?

Kojim se tvrdnjama, odnosno argumentima u tekstu pobija Paleyjev argument?

Kojim se argumentacijskim modelom dokazuje postojanje evolucijskih procesa?

Navedi temeljne argumente ili bit dokaza.

Posebno obrati pozornost na sljedeći odjeljak teksta *Nevjerojatnost boga* R. Dawkinsa, str. 96., udžbenik:

„Meni je važno to što čak i fizika mora pretpostaviti postojanje nesvodivog minimuma na početku, kako bi svemir uopće započeo i koji je posve pouzdano krajnje jednostavan. Objašnjenja koja nastaju na jednostavnim premisama su, po definiciji, plauzibilnija i više zadovoljavajuća od objašnjenja koja moraju pretpostaviti kompleksne i statistički nevjerovatne početke. A kompleksnijeg od svemoćnoga Boga nema!“

Što se dokazuje tim tekstom? Koja je zaključna njegova tvrdnja?

Koji je argumentacijski model toga teksta?

Kako se tradicionalno u filozofiji naziva takav argument (prema filozofu iz razdoblja skolastike)?

Koje objašnjenje pruža taj argument s obzirom na temeljni problem opisan u tekstu?

Koji su nedostaci Dawkinsove argumentacije?

[3] Pretpostavi da u potpunosti zastupaš agnostičko stajalište i ne prihvaćaš ni teističke ni ateističke argumente za Božju opstojnost ili protiv nje. Kako ti se pokatkad, sasvim prirodno, ali intenzivno javlja strah od smrti i ništavila, odlučuješ, u skladu sa svojom savješću, duboko u svom srcu i mislima ipak ostaviti određenu mogućnost postojanja Boga i vječnoga života.

Koji broj mogućnost postoji ako nastojiš, kao lukav kockar, ostvariti što veći dobitak i što manji gubitak? Koji je *kockarski omjer* Božje opstojnosti?

Koje su posljedice Božje opstojnosti?

Koje su posljedice nepostojanja Boga?

Koje posljedice na tvoje ponašanje ili tvoju odluku donosi jedna ili druga mogućnost?

Koji je naziv takvoga argumentacijskog modela u filozofskoj tradiciji?

Koja *kockarska odluka* donosi najveći mogući dobitak *u toj igri*?

Koje prigovore, odnosno pobijanja možeš uputiti tom argumentacijskom modelu s obzirom na temeljne teističke i antropološke teze koje se odnose na vjerovanje u Boga?

Kako glasi najpoznatije pobijanje toga argumentacijskog modela u filozofskoj tradiciji? Tko ga je uputio?

Koji je temeljni argument navedenoga pobijanja?

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što napišeš nacrt eseja, oblikuj ga koristeći se idejama i problematikom iz prošlih odjeljaka.

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. U eseju se koristi s barem šest od deset ključnih pojmova. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga.

Tema: Božja opstojnost

Ovo smo htjeli da se o istinitosti božanskog bića tako drži da jednoga Boga od kojega je sve, po kojem je sve i u kojem je sve, ne razumijevamo, kako to misli Ismailija, trostrukoga, ne kao tročlanoga, nego kao trojstvo, kako bez slijevanja osoba tako bez razdiobe bivstva, koje nikada nije započelo i koje nikada neće prestati. Budući da je uistinu nužno da u svakome redu stvari uvijek bude neko prvo – nije naime ni na koji način uvijek postojalo ono što vidimo da je sastavljeno od tako različitoga – ono samo što je prvo od svega, ako je počelo biti, nužno je da je jedanput samo sebe rodilo. Ako pak nije jedanput započelo, nikada neće ni prestati; propada naime samo ono što se rađa, a rastavljanje slijedi samo sastavljanje.

Herman Dalmatin, *Rasprava o bitima*

Ali On jest tako. I život je u njemu prisutan; jer djelatnost uma je život, a On je ta djelatnost, i Njegova djelatnost po sebi život je najbolji i vječni. Stoga kažemo da je Bog živ, vječan, najbolji, tako te su život i vrijeme neprekidno i vječno prisutni u Bogu. Jer to jest Bog....

...Zbog toga je jedno i pojmom i brojem prvo nepokretno pokretalo, a isto tako i ono što je pokretano, uvijek i neprekidno. I stoga je samo jedno nebo.

Kao predaja je prenošeno od naših pradávnih predaka, te ostavljeno potomcima u obliku priče, kako su nebeska tjelesa bogovi i da božansko obuhvaća cijelu narav. Ostalo je poslije pridodano onako bajoslovno radi nagovaranja svjetine... Ali ako tkogod, izdvojivši od svega toga, prihvati samo prvo, da su prvotna bivstva držali za bogove, smatrat će to doista božanskim izriječkom, i kako su prema vjerojatnoći svako umijeće i filozofija često bivali iznalaženi koliko god je moguće pa onda ponovno propadali, tako su i ta njihova mnijenja bila sačuvana sve do sada kao kakvi preostaci. Dakle, samo su nam tim načinom jasni predačko mnijenje i ono prvašnjih mislioca.

Aristotel, *Metafizika*

Odgovor na 1. razlog: Kao što kaže Augustin u *Enchiridionu*: „Budući da je Bog krajnje dobar, on nikada ne bi dopustio da se u njegovim djelima pojavi neko zlo, kad ne bi bio tako svemoguć i dobar da čak i od zla učini dobro.“ Prema tome, u beskonačnu Božju dobrotu spada to da dopušta zla kako bi iz njih izveo dobro.

Odgovor na 2. razlog: Budući da narav djeluje radi određene svrhe zato što je usmjerava neki viši djelatnik, sva se prirodna zbivanja nužno moraju svesti na Boga kao na svoj iskonski uzrok. Na sličan način treba svesti i zbivanja koja proizlaze iz [slobodnog] odlučivanja na neki viši uzrok nego što su ljudski

razum i ljudska volja, jer oni su promjenljivi i mogu zatajiti (*mutabilia sunt et defectibilia*). A sve što je promjenljivo i što može zatajiti potrebno je svesti na neko iskonsko nepokretno i po sebi nužno počelo, kako sam pokazao.

Toma Akvinski, *Izabrano djelo*

Usprkos [svemu] tomu, oni za uzvišenoga Tvorca tvrde da je on Počelo, i Prvo, i Biće, i Sućina, i Vječno, i Vječno opstajuće, i Um, i Poimatelj, i Ono što se poima, i Činitelj, i Stvoritelj, i Htjelac, i Moćan, i Živ, i Onaj koji voli, i Ono što je voljeno, i Onaj koji se raduje, i Ono čemu se raduje, i Štedar, i Posvemašnje dobro, te drže da sve to izražuje Jedno u kojem nema [nikakve] množnosti. To je uistinu zadivljujuće!... Bit Prvoga počela jest jednotna, a množnost u nazivima da proizlazi iz dovođenja čega u odnos prema Njemu, iz dovođenja Njega u odnos prema čemu, ili iz nijekanja čega kao Njegova [priroka]. Nijekanje [čega kao priroka] ne uzrokuje neizbježno množnost u onome čemu se što niječe. Ni dovođenje u odnos ne uzrokuje nužno množnost. Oni, dakle, ne niječu množnost nijekanja i množnost odnosa. Stvar je, međutim, u svođenju svega toga na nijekanje i odnos.

Abu Hamid al-Gazali, *Nesuvislost filozofa*

Ključni pojmovi: Stvoritelj, dobro, zlo, beskonačno, uzročnost, počelo, stvar, vječnost, jedno, mnoštvo, svrha.

1. Kako Boga poima Herman Dalmatin?
2. Objasni Aristotelovu ideju Boga. Što je Bog prema Aristotelu: utjelovljeni Stvoritelj, prvotno počelo, nešto treće...?
3. Objasni smisao argumenata o nepostojanju zla i argument prvog uzroka Tome Akvinskoga.
4. Čiju filozofiju kritizira arapski mislioc al-Gazali!? Koji formalni prigovor upućuje postavljenom problemu odnosa između jednoga Boga i mnoštva priroka?
5. Objasni mogućnost Božje opstojnosti racionalnim razlogom.

Navedi jedan primjer spoznaje Boga s pomoću vjere ili čuda. Smatraš li da je to dovoljan dokaz Njegove opstojnosti?

Ovo je poglavlje specifično po tome što namjera spoznavanja, koja se provlači u radnoj bilježnici, u cijelosti ovdje prolazi dodatnim istraživanjem o spoznaji samoj! Kojim načinom u potpunosti precizno analizirati odnos između onoga što mislim da vidim i onoga što me realno okružuje?! Možemo li biti sigurni u izvjesnost naše spoznaje? Je li ikako moguće ostvariti neposredno iskustvo o pojavama i predmetima u vanjskome svijetu? Što je neposredno iskustvo?

Smisao istraživanja problema spoznajne teorije od strane učenika jest da oni na taj način samostalno oblikuju filozofske koncepcije, teorije, opažanja, a time postižu i željene pretpostavke o samostalnom stjecanju znanja: „Ako je filozofski opravdan pojam o znanju – pojam 'znanje – proces' i ako je zbog toga adekvatni obrazovni cilj '(na)učiti učiti', onda se sredstva za ostvarenje toga cilja trebaju

tražiti u načinu organizacije nastave. Budući da se umijeća stječu vježbom, slijedi da se umijeće stjecanja novoga znanja može razvijati samo ako subjekt samostalno stječe novo znanje.“ (str. 21., B. Žarnić, *Epistemološki paradoks obrazovanja*, 13 vol. 8 (2001.))

Ako rješavajući zadatke naiđeš na problem koji ti se čini nerješivim, posluži se udžbenikom ili izvorima koji su navedeni u predgovoru udžbenika *Filozofija*. Neki su od zadataka uređeni tako da ih je moguće riješiti koristeći se odgovorima iz prethodnih zadataka. U ovom su odjeljku zadaci oblikovani tako da slijede teme i probleme iz udžbenika *Filozofija*, s time da su dodani oni problemi, teme i filozofi, bez kojih, prema mišljenju autora, sistematizirani pregled na filozofiju spoznaje ne bi bio moguć.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Što je spoznaja? Što su teorije spoznaje? Koje su teorije spoznaje? Koje su uopće bitne razlike između spoznajnih koncepcija? Što je činjenično znanje? Kakvu vrstu znanja ispitujemo zadacima u 1. odjeljku?

[1] U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Empirizam jest:

- a) Hegelova teorija spoznaje
- b) spoznajna koncepcija
- c) disciplina filozofije
- d) Kantova teorija spoznaje.

Što je temelj spoznaje prema empirističkoj spoznajnoj koncepciji?

[2] Svakom pojmu iz lijevoga stupca pridruži pojam iz desnoga stupca. Poveži teorije i načela provjere istine s filozofima koji su im značajno doprinijeli.

1. teorija korespondencije	a) Croce
2. načelo verifikacije	b) Popper
3. pragmatička teorija	c) Nietzsche
4. načelo falsifikacije	d) Carnap
	e) James
	f) Aristotel

[3] Svakom pojmu iz lijevoga stupca pridruži pojam iz desnoga stupca. Poveži filozofe s filozofskim koncepcijama kojima su najviše doprinijeli.

1. Descartes	a) dogmatizam
2. Kant	b) skepticizam
3. Locke	c) racionalizam
4. Hume	d) kriticizam
	e) empirizam
	f) solipsizam

[4] Poveži opće poznate misli o spoznaji s njihovim autorima.

1. Ayer	a) I tako, naposljetku, važući svaku moguću primjedbu, dolazim do za ključka da je iskaz „Mislim, dakle jesam“ nužno istinit svaki put kada to ustvrdim ili pomislim.
2. Unger	b) Činjenica da uvijek postoji nešto dogmatizma znači da nitko nikada ni o čemu ništa ne zna.
3. Descartes	c) Taj veliki izvor najvećega dijela naših ideja, koje ovise isključivo o osjetilima i preko njih bivaju dane razumu, zovem osjetilnošću.
4. Locke	d) Dakle, samo na temelju karaktera percepcije, neovisno o prethodnom iskustvu, nije moguće razlikovati veridičku od deluzivne percepcije.
	e) Takav dokaz, dakako, ja nisam dao, i ne vjerujem da se uopće može dati: ako je to ono što se misli pod dokazom postojanja vanjskih stvari, ne vjerujem da je ikakav dokaz o postojanju vanjskih stvari moguć...
	f) Uzdržavanje od suda je mirovanje razuma, zbog kojega niti što tvrdimo niti poričemo. Duševna je nepomućenost mir i tišina u duši.

[5] U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Koji filozof pretpostavlja (a kasnije odbacuje) moguće postojanje zloduha, čime objašnjava neizvjesnost ili nemogućnost konačne spoznaje vanjskoga svijeta.

- a) Descartes
- b) Putnam
- c) Spinoza
- d) Moore

Koja je najpoznatija inačica zloduha u suvremenim raspravama?

[6] U ovom su zadatku dva odgovora točna. Primjeri ideja koje su čovjeku urođene jesu ideje:

- a) osjetilnosti
- b) istovjetnosti
- c) kauzalnosti
- d) relativnosti.

Koji se mislilac prvi otvoreno suprotstavlja teoriji o urođenim idejama?

[7] U ovom su zadatku dva odgovora točna. U Kantove apriorne oblike mišljenja spadaju:

- a) supstancija
- b) vrijeme
- c) nužnost
- d) prostor.

Što su apriorni oblici osjetilnosti prema Kantu?

[8] Poveži spoznajne teorijske koncepcije s temeljnim problemima ili prigovorima koji im se mogu uputiti. Nekim je od spoznajno teorijskih koncepcija moguće uputiti više predstavljenih prigovora.

1. teorija koherencije	a) nemogućnost izvjesne spoznaje vanjskoga svijeta
2. skepticizam	b) beskonačni regres
3. teorija korespondencije	c) paraliza i destruktivnost mišljenja
4. pragmatička teorija	d) tabula rasa
	e) subjektivnost doživljaja
	f) nemogućnost efikasne primjene načela na sve skupove iskaza ili načine djelovanja

[9] U ovom je zadatku samo jedan od ponuđenih odgovora točan. Spinozina teza „Red i sveza ideja jednaki su redu i svezi stvari“ odraz je spoznajne teorije:

- a) koherencije
- b) egzistencije
- c) adekvacije
- d) pragmatizma.

[10] U prvi stupac napiši autora citirane misli. U treći stupac napiši ime jednoga od ponuđenih filozofa s kojim taj filozof polemizira.

filozofi: Platon, Aristotel, Locke, Leibniz, Protagora, Berkeley, Descartes

Autor navedene misli	Kritički upućena misao	Filozof komu je misao upućena
	Na početku sam se njegova razlaganja začudio, tj. da u početku svoga spisa Istina nije rekao: „Mjera svih stvari je „svinja“ ili „majmun“ ili „neko drugo bezumno stvorenje koje ima percepciju.“	
	„U razumu nema ničega što prije toga nije bilo u osjetilima, osim samoga razuma“	
	„Uvriježeno je mišljenje među nekim ljudima da u razumu postoje stanoviti urođeni principi, neki primarni pojmovi, koji su, poput znakova, utisnuti u ljudski duh samim njegovim postankom...“	
	„Ima nekih koji prave razliku između primarnih i sekundarnih kakvoća. Pod prvima podrazumijevaju protežnost, oblik, kretanje, mirovanje, čvrstoću ili neprobojnost i broj. (...) Oni priznaju da naše ideje tih drugih nisu sličnosti nečega što postoji izvan uma ili neopaženo. (...) Ali iz onoga što smo već pokazali očigledno je da su protežnost, oblik i kretanje samo ideje koje postoje u umu i da ideja može biti slična samo nekoj drugoj ideji...“	
	„Dalje, ni po jednom od tih navoda nije jasno kojim se načinom tumači što su to ideje. (...) Po razlozima, naime, koji proizlaze iz znanja ideje će morati biti o svemu o čemu postoji znanje: po razlogu jednoga u mnoštvu postajat će i ideje negacije, a po tome da se može misliti o nečemu što je već propalo, postojat će ideja i o prolaznom. Neka naime osjetilna predodžba o tome postoji.“	

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Kako možemo biti sigurni u svoje znanje? Kako sve možemo spoznati? Što su činjenice u procesu spoznavanja? Zadatke ćeš jednostavnije riješiti proučiš li tekstove u udžbeniku T. Reškovca, *Filozofija*, poglavlje *Znanje*. Ovi zadaci mogu poslužiti i kao uvodno istraživanje i kao priprema za analizu tekstova.

[1] Ja niti znam, niti mislim da znam. Čini se da sam zbog ovoga drugog u maloj prednosti pred njim.
Sokrat/ Platon, *Obrana Sokratova*

1. U čemu se očituje Sokratova prednost?

2. Zašto nije u prednosti onaj koji misli da zna?

[2] Traganje i učenje stoga je u potpunosti tek prisjećanje.

Platon

1. Čega se čovjek prisjeća u skladu sa zahtjevom Platonove teorije?

2. Što je, prema Platonu, izvor spoznaje?

[3] Čini se da se sve zaključivanje o činjenicama temelji na odnosu *uzroka* i *posljedice*. Jedino s pomoću tog odnosa možemo doprijeti dalje od očevitosti našega pamćenja i naših osjetila. Hume

1. Što su, prema Humeu, izvori znanja o vanjskom svijetu?

2. Kojom vrstom zaključivanja dolazimo do spoznaje o vezi uzroka i učinka?

[4] Običaj je tako velik vodič ljudskoga života. Jedino zahvaljujući tom principu postaje nam naše iskustvo korisno i on nas navodi da u budućnosti očekujemo niz događaja sličan onome što je javio u prošlosti.

Hume

1. Na čemu se temelji naše iskustvo? Koji je, prema tome, doseg naše spoznaje?

2. Je li, prema Humeu, naša spoznaja izvjesna? Zašto?

- [5] Prostor i vrijeme nisu ništa više nego samo formalni uvjeti naše osjetilnosti, a predmeti samo pojave; jer onda se forma pojave, tj. čisti zor, svakako može predočiti iz nas samih, tj. a priori.

Kant

1. Što su, prema Kantu, prostor i vrijeme, a što predmeti?

2. Jesu li prostor i vrijeme zbiljski? Što uvjetuju prostor i vrijeme?

- [6] Razum ne crpi svoje zakone iz prirode, nego ih on njoj propisuje.

Kant

1. Kako Kant obrazlaže svoj stav?

2. Što je, prema Kantu, apriorna spoznaja?

- [7] Nijedan znanstvenik, i, po mojem sudu, nijedan filozof ne zna zašto se nešto zbiva, niti što može „objasniti“. Znanstveni zakoni ne čine ništa osim što iskazuju činjenicu da „kada se dogodi A, onda se dogodi i B“

Stace

1. Čijim su tezama (jednoga od autora prethodnih tekstova u ovom odjeljku) najbližije teze Stacea? U koju biste teorijsku grupaciju svrstali te autore?

2. Na kojem se načelu temelje znanstveni zakoni u tekstu? Koji metafizički pojam, prema Kantu, možemo primijeniti na načelo ili činjenicu navedenu u tekstu?

- [8] Zbog jednake snage u stvarima i govorima, koji se suprotstavljaju, od te sposobnosti dolazimo najprije do uzdržavanja od suda (epohe), a zatim do duševne nepomučenosti (ataraxia)...

Sekst Empirik

1. Koja je posljedica uzdržavanja od suda? Što je, prema Sekstu Empiriku, sposobnost?

2. Što je duševna nepomučenost? U kakvom su odnosu duševna nepomučenost i spoznaja?

- [9] Problemi koji se postavljaju na jednoj razini, gube smisao na drugoj.

Levi-Strauss

1. Što uopće omogućava (koja teorijska pretpostavka) postavljanje problema na različitim razinama?

2. O čemu, prema Levi-Straussu, ovisi smislenost naših pitanja?

[10] Sama objektivnost vodi do priznanja da su njezine vlastite mogućnosti ograničene, jer je objektivnost ljudska sposobnost, a mi smo nedvojbeno ograničena bića.

Nagel

1. Koja je pretpostavka objektivnosti prema Nagelu? Je li moguća objektivnost kao metoda spoznaje?
2. Što nam objektivnost spoznaje omogućuje?

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Koja su načela mišljenja? Kako načela pridonose izvjesnosti spoznaje? U kojim je sve slučajevima spoznaja neizvjesna? Koje bi bile posljedice izvjesnosti spoznaje? Za rješavanje ove skupine zadataka nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

[1] Mudar čovjek zato usklađuje svoje vjerovanje s evidencijom. U onim zaključcima koji se temelje na nepogrešivom iskustvu, on očekuje događaj s najvišim stupnjem sigurnosti i smatra svoje prošlo iskustvo punim *dokazom* budućega nastojanja toga događaja. U drugim slučajevima on postupa opreznije: odmjerava suprotne iskustvene činjenice, razmatra koju stranu više njih podupire; toj se strani priklanja sa sumnjom i oklijevanjem, te kad napokon određuje svoj sud, evidencija ne prelazi ono što s pravom nazivamo *vjerojatnošću*. Svaka vjerojatnost pretpostavlja, dakle, suprotnosti među iskustvenim činjenicama i opažanjima, pri čemu se nalazi da jedna strana preteže nad drugom i da u razmjeru s tom nadmoći proizvodi izvjestan stupanj evidencije. Stotinu slučajeva ili iskustvenih činjenica na jednoj strani i pedeset na drugoj čine da je očekivanje bilo kojega događaja dvojbeno; ali stotinu istovrsnih iskustvenih činjenica prema samo jednoj koja im proturječi daju, razumljivo, vrlo jak stupanj sigurnosti. U svim slučajevima moramo vagati suprotne iskustvene činjenice tamo gdje su suprotne i odbiti manji broj od većega kako bismo točno znali snagu veće evidencije.

David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*

1. Što je, prema Humeu, dokaz?
2. Što je, prema Humeu, vjerojatnost?
3. Koji odlučujući argument u tekstu određuje načelo prelaska vjerojatnosti u sigurnost?
4. Kako pojedinac *odmjerava suprotne iskustvene činjenice*?
5. Što je *snaga veće evidencije*? Koja je njezina funkcija?

6. Koji je smisao usklađivanja vjerovanja s evidencijom? Koja je spoznajna funkcija takvoga misaonog procesa? Koristi se odgovorima s prethodnih pitanja!

[2] Ja, Čuang Čeu, sanjao sam jednoć da sam leptir, da letim od cvijeta do cvijeta baš kao leptir. Bio sam svjestan samo svoga leptirskoga zadovoljstva, a nisam uopće znao da sam Čeu. Najednom sam se probudio, ležeći kao ovaj isti ja. Sada ne znam jesam li onda bio čovjek koji sanja da je leptir ili sam sada leptir koji sanja da je čovjek. Sigurno je da između čovjeka i leptira postoji razlika. Prijelaz se od jednoga do drugoga naziva mijenom stvari.

Čuang Tse, *O razlici sna i jave*

1. Pokušaj razriješiti problem koji u tekstu postavlja Čuang Čeu.
2. Što je Čeu zaključio: je li čovjek ili je leptir?
3. Možeš li Čeuov problem riješiti koherencijskim modelom?
4. Što dokazuje Čeuovo biće?
5. Odredi isti ili slično spoznajni problem zapadne filozofije.
6. Možeš li predstavljeni problem riješiti modelom adekvacije ili pragmatičnosti istine? Ostaje li to nerješiv problem s pozicije izvjesnosti spoznaje? Koristi se odgovorima s prethodnih pitanja!

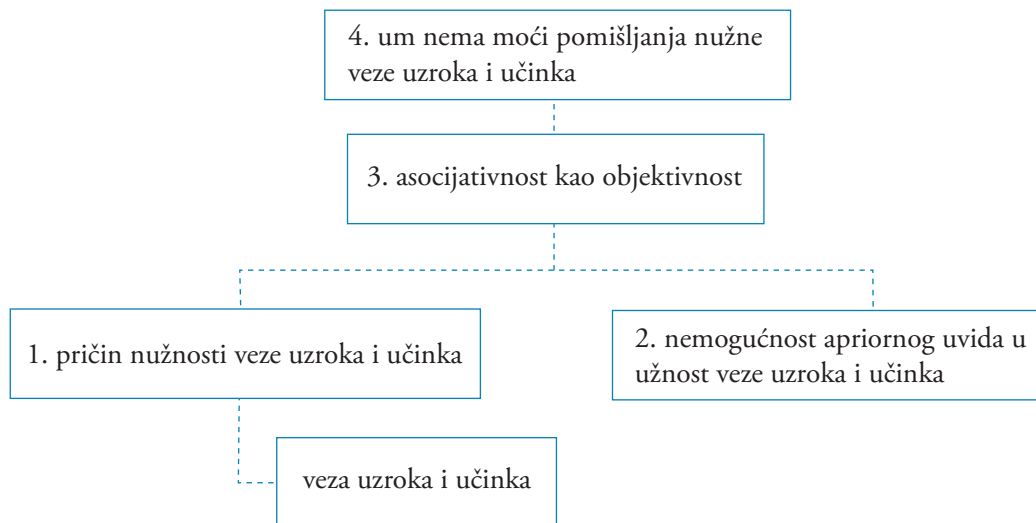
[3] Oni koji su nakloni filozofiji i dalje će nastaviti svojim istraživanjem; jer oni misle da osim što bavljenje s njom pruža neposredni užitek, filozofske odluke i nisu ništa drugo nego sistematizirani i ispravljeni odrazi svakodnevnoga života. No oni nikada neće doći u iskušenje da pođu dalje od običnoga života dokle god uzimaju u obzir nesavršenost onih sposobnosti kojima se sami služe, njihov uski domet i njihovo netočno dostignuće. Kad ne možemo navesti zadovoljavajući razlog zašto poslije tisuću iskustvenih slučajeva vjerujemo da će neki kamen pasti ili vatra gorjeti, možemo li uopće biti zadovoljni bilo kakvom odlukom što je možemo stvoriti o podrijetlu svjetova i o stanju prirode oduvijek i zauvijek?

David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*

1. Što su, prema Humeu, filozofske odluke?
2. Zašto, prema Humeu, mi čak ni nakon velikoga broja iskustvenih slučajeva ne možemo navesti zadovoljavajući razlog zašto su (neke) pojave uzročno povezane?
3. Možemo li, prema Humeu, donijeti zadovoljavajuću odluku s obzirom na izvjesnost spoznaje?
4. Spoznajemo li, prema Humeu, svijet oko sebe i prirodu na zadovoljavajući način? Je li ljudska spoznaja izvjesna u tom slučaju?
5. Kako se na osnovi zaključaka iz toga teksta ipak svakodnevno snalazimo u svijetu?

- [4] Pročitaj tekst i dopuni dijagramski prikaz.
T. Reškovic, *Filozofija*, I. Kant, str 137., [1]

Dijagramski prikaz Kantova objašnjenja Humeova dokaza o nemogućnosti potvrde kauzalnosti

Koji od navedenih Humeov stavova Kant pobija?

Dokazuje li Kant postojanje metafizičkih pojmova pobijanjem Humeova stava?

Na osnovi čega Kant dokazuje da je kauzalnost metafizički pojam?

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U esejskim ćeš zadacima analizirati i izvesti dokaze o izvjesnosti, odnosno o nepouzdanosti spoznaje. Pišući eseje i dosljedno navodeći argumente, odredi u kojem je opsegu ljudska spoznaja izvjesna.

I. esejski zadatak

Tema: Izvjesnost spoznaje

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. U eseju se koristite s barem šest od deset ključnih pojmova. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed ili neki od predloženih modela argumentacije.

Koje od toga nije jednako istinito kao i to da ja jesam, pa makar uvijek spavao i makar se onaj koji me stvorio svim silama trudio da me obmane? Što se razlikuje od mog mišljenja? Što se može nazvati odvojenim od mene samoga? Jer da sam ja taj koji dvojim, koji razumijevam, koji hoću – toliko je očito da nema ničega drugog čime bi se bjelodanije objasnilo. Ali ja sam zaista i onaj koji zamišljam; pa iako možda – kao što već pretpostavih – ni jedna zamišljevina nije istinita, ipak sama moć zamišljanja doista postoji i dio je mog mišljenja. Isto tako ja sam onaj koji osjećam ili onaj koji osjetilima prima tjelesnine: naime, svjetlost vidim, čujem buku, osjećam toplinu. A i te stvari da su lažne, jer zapravo sanjam. Ali zaista mi se vidi da vidim, da čujem, da se zagrijavam. To ne može biti lažno; to je ono što se u mene primjereno naziva osjećati, ono što točno uzeto nije ništa drugo nego misliti....

Rene Descartes, *Metafizičke meditacije*

Ja, Čuang Čeu, sanjao sam jednoć da sam leptir, da letim od cvijeta do cvijeta baš kao leptir. Bio sam svjestan samo svoga leptirskog zadovoljstva, a nisam uopće znao da sam Čeu. Najednom sam se probudio, ležeći kao ovaj isti ja. Sada ne znam jesam li onda bio čovjek koji sanja da je leptir ili sam sada leptir koji sanja da je čovjek. Sigurno je, da između čovjeka i leptira postoji razlika. Prijelaz se od jednoga do drugoga naziva mijenom stvari.

Čuang Tse, *O razlici sna i jave*

Ključni pojmovi: spoznaja, mišljenje, pouzdanost, oblici, tijela, san, obmana, promjena, istina, neistina.

1. Objasni Descartesov dokaz o pouzdanosti mišljenja. Možeš li dokaz pobijati prigovorom o subjektivnosti?
2. Objasni Descartesov dokaz vlastitoga postojanja.
3. U kojem su odnosu, prema Descartesu, osjetilni podaci prema mišljenju, a u kojem su odnosu prema Čeu?
4. Postoji li, prema Čeu, dokaz vlastitoga postojanja? Objasni.
5. Imenuj filozofa koji prema tvom mišljenju iznosi uvjerljivije dokaze o izvjesnosti spoznaje u odnosu na navedene mislioce. Obrazloži svoj odgovor. Ako smatraš da nitko ne iznosi uvjerljivije dokaze, obrazloži svoje mišljenje.

2. esejski zadatak

Tema: Nepouzdanost (varljivost) spoznaje

U nekom zabitnom kutku svemira, treperavo razliveno u bezbrojne Sunčeve sustave, bilo je jednom zvijezde na kojemu lukave životinje iznađoše spoznavanje. To je bila najobjesnija i najlažljivija minuta „povijesti svijeta“; ali ipak tek minuta. Nakon nekoliko udisaja prirode skameni se zvijezde i lukave životinje moraše umrijeti. ...Bilo je vječnosti u kojima ga nije bilo; kad opet bude s njime, gotovo ništa se neće dogoditi. Jer za taj intelekt nema daljnje misije koja bi vodila nad ljudski život. Nego je on ljudski, a samo ga njegov posjednik i tvorac uzima tako patetično kao da bi se u njemu okretale osi svijeta...

Što je zapravo „logično“ pri mišljenju u slikama? Trezvni čovjek treba fantaziju malo, a i *ima* je malo. To je u svakom slučaju nešto *umjetničko*, to rađanje formi, pri kojima onda i nešto pada na pamet: *ta forma uzdiže pamćenje* i time ga pojačava. Mišljenje je neko uzdizanje. U mozgu je mnogo više nizova slika nego što ih biva iskorišteno za mišljenje: intelekt brzo bira slične slike: ono odabrano rađa ponovno čitavo obilje slika: no on brzo ponovno bira jedno od toga itd. Svjesno je mišljenje samo neko odabiranje predodžaba. Dug je put do apstrakcije.

1. Sila koja rađa obilje slika;
2. sila koja odabire i naglašava ono slično...

Nietzsche, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*

A kako je u tome glavno i najveće čovjekovo savršenstvo, cijenim da korist od današnjega razmišljanja nije malena: time što sam istražio uzrok pogreške i lažnoće. I zaista ništa drugo ne može biti uzrok nego ono što objasni; jer, kad god pri donošenju sudova volju tako obuzdam te se ona preteže samo na ono što joj je jasno i odjelito razumom podneseno, jednostavno ne mogu pogriješiti, jer svako jasno i odjelito poimanje nedvojbeno jest nešto, i stoga ne može biti od ništa, nego mu je nužno Bog uzročnik, Bog – kažem – onaj najsavršeniji, koji ne može biti lažan; stoga je sud nedvojbeno istinit. I nisam danas samo naučio čega mi se valja čuvati da nikad ne pogriješim, nego istodobno i što mi je činiti da postignem istinu; i do nje ću zaista doći ako se dostatno držim samo onoga što savršeno razumijevam, a sustežem se onih stvari koje poimam zamršeno i nejasno. Na to ću ubuduće brižno paziti...

Prvo pak spoznajem kako je nemoguće da on mene obmane; jer u svakoj obmani ili prijevari otkriva se neko nesavršenstvo; i koliko god se moglo činiti kako je obmanjivanje znak oštroumlja ili moći, nema nikakve sumnje da htjeti obmanuti svjedoči ili o zloći ili o slabosti, stoga u Boga nema obmane....

Uviđam zatim kako je u meni stanovita sposobnost prosudbe koju sam – upravo kao i sve ostalo što je u meni – primio od Boga; i budući da me on ne želi obmanuti, takvu mi zaista nije dao da bih njome ikad mogao pogriješiti, sve dok se njome pravo služim.

Rene Descartes, *Metafizičke meditacije*

Ključni pojmovi: spoznaja, mišljenje, pouzdanost, oblici, tijela, san, obmana, promjena, istina, neistina.

1. Objasni zašto Nietzsche piše o najobjesnijoj i najlažljivijoj minuti. Koje su granice čovjekova intelekta?
2. Objasni mišljenje prema Nietzscheu. Što je mišljenje u slikama? Kako Nietzsche opisuje temeljni proces mišljenja? Što je svjesno mišljenje? Koja je uloga asocijacija? Kakva je izvjesnost tako strukturiranoga mišljenja?
3. Objasni načelo prema kojemu bismo se, prema Descartesu, trebali voditi kako bi naša spoznaja bila izvjesna.
4. Objasni dokaz Boga kao uzročnika jasne i odjelite spoznaje.
5. Objasni Descartesovo dokazivanje nemogućnosti obmane i valjanosti prosudbe.

Prema kojoj filozofskoj koncepciji za neku tvrdnju možemo dobiti jednak broj dokaza kao i protudokaza?

U ovom su poglavlju zadaci koji se odnose na različite aspekte rasprave o filozofiji uma, odnosno o filozofiji duha. Rasprava se odnosi na dualizam, fizikalizam, probleme poimanja uma drugih ljudi... Najveći broj filozofa i najveći broj problema filozofije uma formirao se u 20. stoljeću, iako je doprinos prijašnjih mislioca koji su se bavili problemom duha ili uma neupitan. Problem razdvojenosti duha i tijela još uvijek je i obilježje suvremenih filozofskih rasprava bez obzira što je sadržajno velik dio rasprave o umu utemeljen na činjenicama koje proizlaze iz znanstvenih istraživanja, biologije ili psihologije, biologijske antropologije... Psihologiju i filozofiju uma, iako su sadržajno i formalno sasvim usko povezane, jednostavno možemo razlikovati po tome što psihologija kao znanost svoja istraživanja ljudskoga ponašanja i mišljenja temelji na eksperimentalnoj metodi, a filozofija je usredotočena na analizu temeljnih pojmova, objašnjenje problema, izvođenje mišljenja i kritiku postojećih rješenja. Znanstvenik psiholog istražuje određeni

psihički poremećaj provodeći znanstvena opažanja i eksperimente, a filozof bi trebao postavljati sljedeća pitanja: što je um; što je duh; što su psihički procesi; možemo li promišljati o psihičkim procesima.... Ili još jednostavnije: neurolog i neuropsihijatar o mišljenju i poremećajima mišljenja mogu saznati na osnovi rezultata neuropodražaja, a filozof postavlja sljedeća pitanja: što su uopće neuropodražaji; možemo li misao svesti na rezultat neuropodražaja ili rezultat djelovanja neurotransmitera; postoji li jedinstvo djelovanja neurona i naših misli; svodimo li misao na fizičko događanje; jesu li um (duh) i tijelo povezani. Navedena su pitanja dovoljno intrigantna da bi se bez obzira na odgovore njima pozabavili.

Ako rješavajući zadatke naiđeš na nerješiv problem, posluži se udžbenikom ili izvorima koji su navedeni u predgovoru udžbenika *Filozofija*. Neke je zadatke moguće riješiti koristeći se odgovorima iz prethodnih zadataka.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Odgovori na jednostavna pitanja što će ti poslužiti kao činjenični temelj za daljnju razradu problema uma, specifične interakcije uma i tijela, uma i svijeta. Što je filozofija duha? Što je filozofija psihologije?

Napomena: zadatke možeš riješiti i služeći se rješenjima iz prethodnih zadataka. Odgovore sintetiziraj u misaonu cjelinu i koristi se njima u analizi 2. odjeljka.

[1] Tablicu dopuni nazivima koncepcija filozofije uma ili njihovim temeljnim tezama.

funkcionalizam	
	Odnos uma (duha) i tijela je pseudoproblem, mentalna su stanja samo obrasci ponašanja.
okazionalizam	
epifenomenalizam	
fizikalizam	
	Duh, dakle, um i tijelo dvije su odvojene pojave, stoga se jedna ne može svesti na drugu.
interakcionistički dualizam	

[2] Zaokruži točan odgovor. Filozof koji smatra da su mentalne pojave fizička stanja, stanja mozga, a poznatiji je po misaonom eksperimentu *kineska soba* jest:

- a) Berkeley
- b) Dennet
- c) Lao Ce
- d) Searle
- e) Locke.

[3] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne.

- a) Misaonim eksperimentom možemo pojasniti neki problem i ponuditi njegovo moguće rješenje.
- b) Epifiza ili glandula pinealis, prema Descartesu, obavlja neposredne funkcije duše.
- c) Teorija okazionalizma uspješno rješava problem dualizma duha i tijela.
- d) Filozofska teorija osobnog identiteta može biti utemeljena pojmom kontinuiteta svijesti.
- e) Dennett zastupnik je teorije psihičkoga kontinuiteta.
- f) Teorija tipskog identiteta inačica je fizikalizma.
- g) Intencionalnost svijesti temelj je teorije tipskog identiteta.
- h) Teorija identiteta primjeraka pretpostavlja fizički i mentalni identitet pojedinaca.
- i) U skladu s teorijom identiteta primjeraka istovjetno mentalno stanje uvjetuje isto mentalno iskustvo.
- j) Prema analogiji, za bihevioriste su međusobne sličnosti u ponašanju među ljudima dovoljan razlog za zaključak o istovjetnosti načina mišljenja.
- k) Hume utemeljitelj je teorije kontinuiteta svijesti.

[4] Pročitaj zadani tekst i zaokruži točan odgovor.

„Dodajmo ovdje da je mala žlijezda, koja je sjedište duše, tako obješena između šupljina što sadrže duhove, da je oni mogu pokretati na toliko različitih načina koliko osjetilnih različenosti postoji u objektima. Ali žlijezdu može različito pokretati i duša koja je takve prirode da u sebe može primiti toliko različitih dojmova, to jest, ona ima toliko različitih percepcija koliko se različitih kretanja događa u toj žlijezdi. Konačno, stroj tijela tako je prilagođen da time, što duša različito pokreće tu žlijezdu ili bilo kojim drugim uzrokom, goni duhove koji je okružuju prema porama mozga...”

U Descartesovu tekstu *Mala žlijezda*, epifiza je određena tako da je:

- a) dio misleće supstancije
- b) modus protežne supstancije
- c) modus duha i tijela
- d) pokreće *stroj tijela*.

[5] Pročitaj zadani tekst i odredi točan odgovor.

„Također treba znati da, premda je duša povezana s čitavim tijelom, ipak postoji u njemu jedan dio u kojem duša obavlja svoje funkcije djelotvornije nego u drugima; i obično se vjeruje da je to mozak ili možda srce: mozak zato što k njemu idu osjetilni organi, a srce zato što u njemu kao da se osjećaju strasti. Ali istraživši stvar brižljivije, čini mi se da sam jasno spoznao da dio tijela, u kojem duša neposredno obavlja svoje funkcije, nikako nije srce, a također ni mozak, već samo najunutarniji njegov dio, koji je jedna vrlo mala žlijezda smještena u sredini njegove supstancije i tako obješena iznad cjevčice, po kojoj duhovi njegovih prednjih šupljina prometuju sa stražnjim šupljinama, da i najmanja kretanja te žlijezde mogu mnogo promijeniti tok tih duhova, i obrnuto, najmanje promjene u toku duhova mogu mnogo utjecati na kretanje te žlijezde.“

Taj tekst objašnjava sljedeće:

Stavovi usklađeni sa suvremenom znanstvenom spoznajom	Stavovi koje suvremena znanost nije dokazala

- a) Koji je filozof, prema tradiciji, utemeljitelj poimanja prema kojem je srce središte duševnoga života?
- b) Koji je filozof, predstavnik istoga misaonog razdoblja, razdvojenost intelekta i strasti izrazio metaforom *srce ne poznaje razloge razuma*?

[6] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Poveži mislioce s temeljnim pojmovima vezanim uz teoriju uma, odnos uma i tijela.

1. Descartes	a) psihički kontinuitet
2. Robinson	b) kontinuitet misli (svijesti)
3. Searle	c) pinealna žlijezda
4. Locke	d) esse est percipi
5. Berkeley	e) intencionalnost svijesti
6. Parfit	f) nematerijalnost osjeta

[7] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Poveži naslove djela s općepoznatim mislima koje su u njima opisane.

1. Rasprava o principima ljudske spoznaje	a) Budući da je tijelo takvo – naime da ima život – duša ne može biti tijelo. Tijelo naime nije nešto što jest u ovisnosti o nekom subjektu, nego je prije poput subjekta i građe. Prema tome, nužno je da je duša supstancija u smislu forme prirodnoga tijela koje po mogućnosti ima život.
2. Gdje sam?	b) Um samoga sebe „umuje“ prema dioništvu u mišljenome. Jer on postaje ono 'mišljeno' dodirujući i umujući, tako te je isto um i „mišljeno“; naime: ono što može primiti mišljeno i bivstvo to je – um, koji djeluje posjedujući mišljeno, tako te je ovo više od onoga koje se čini da um ima, pa je misaono promatranje ono što je najugodnije i najbolje. Ako je, dakle, u stanju takva dobra Bog uvijek, kao što smo mi katkada, divljenja je dostojan; ako je još i više, onda je još dostojniji divljenja.
3. O duši	c) Duša je najsličnija božanskom, besmrtnom, umnom, jednostavnom, neraspadljivom i onom što je uvijek u sebi jedno isto, a tijelo opet najsličnije ljudskom, smrtnom, mnogostrukom, bezumnom, raspadljivom i onom što nikad nije o sebi isto.
4. Zašto sam dualist	d) Koje od toga nije jednako istinito kao i to da ja jesam, pa makar uvijek spavao i makar se onaj koji me stvorio svim silama trudio da me obmane? Što se razlikuje od mogega mišljenja? Što se može nazvati odvojenim od mene samoga? Jer da sam ja taj koji dvojim, koji razumijevam, koji hoću – toliko je očito da nema ničega drugog čime bi se bjelodanije objasnilo. Ali ja sam zaista i onaj koji zamišljam; pa iako možda – kao što već pretpostavih – ni jedna zamišljevinu nije istinita, ipak sama moć zamišljanja doista postoji i dio je mogega mišljenja. Isto tako ja sam onaj koji osjećam ili onaj koji osjetilima prima tjelesnine: naime, svjetlost vidim, čujem buku, osjećam toplinu. A i te stvari da su lažne, jer zapravo sanjam. Ali zaista mi se vidi da vidim, da čujem, da se zagrijavam. To ne može biti lažno; to je ono što se u mene primjereno naziva osjećati, ono što točno uzeto nije ništa drugo do misliti...
5. Metafizika	e) Kada bih trebao vjerovati da su osjeti čisto materijalne stvari, tada bih trebao vjerovati ili da su oni građeni od neurona, ili da su stanja sklopova neurona ili da su dijelovi mozga. Pokazao sam da nijedna od tih konzekvencija nije pojmljiva. Nemamo razloga vjerovati da su tvrdnje istinite, ako su nam nepojmljive. ...Jednako tako ne vjerujem u ono što do njih dovodi, tj. u tvrdnju da su osjeti čisto materijalni...

6. Fedon	f) No, gdje sam ja? I dok mislim gdje sam ja, gdje je nastala ta misao? U mojem mozgu koji dangubi u posudi ili ovdje, upravo između mojih ušiju, gdje i izgleda da je nastala? Ili nigdje? Njezine temporalne koordinate nisu mi zadavale poteškoća. Zar ne bi tako trebalo biti i s prostornim koordinatama? Počeo sam sastavljati popis alternativa.
7. Metafizičke meditacije	g) Ali uza svu tu beskonačnu raznolikost ideja ili predmeta spoznaje postoji također nešto što ih spoznaje ili opaža i što vrši različite radnje, kao što su htijenje, zamišljanje, sjećanje na njih. To aktivno biće koje opaža jest ono što zovem umom, duhom, dušom i samim sobom. Tim riječima ne označujem ni jednu od svojih ideja, već stvar koja se od njih potpuno razlikuje, u kojoj one postoje ili, što je isto, kojom se opažaju; jer postojanje ideje sastoji se u tome da bude opažena.

[8] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima vezanim uz teoriju uma, odnos uma (duha, duše) i tijela.

1. Searle	a) A kako mi ipak imamo samo jednu i jednostavnu misao o istoj stvari u isto vrijeme, treba nužno postojati neko mjesto gdje se dvostruke slike očiju i dvostruki utisci samo jednoga predmeta dvostrukih organa drugih osjetila mogu skupiti u jedno prije nego što stignu u dušu, da joj ne bi predočili dva predmeta umjesto jednoga: i može se lako shvatiti da se te slike ili drugi dojmovi sjedinjuju u toj žlijezdi posredovanjem duhova, koji ispunjavaju šupljine mozga; no nikakvoga drugog mjesta u tijelu nema gdje bi se oni mogli tako ujediniti kao u toj žlijezdi.
2. Platon	b) Suprotstavimo taj slučaj tvrdnji da je svemir građen od brojeva. To nije pojmljivo gledište. Nemamo pojma kako bi izgledalo da je ono istinito, nemamo pojma kako bi izgledalo da imamo dokaze za to, ne možemo razumjeti kako su ljudi mogli misliti da je razumno u to vjerovati... Kako bismo od brojeva dobili zrnice pijeska? Kako bismo objasnili tvrdoću i boju, ako bismo objašnjavali stvari isključivo s pomoću brojeva? Tu istu vrstu nepojmljivosti nalazim u tvrdnjama poput „Osjeti su građeni od neurona.“
3. Hegel	c) Moja se teza sada može postaviti vrlo jednostavno: naivni mentalizam i naivni fizikalizam savršeno su u skladu jedan s drugim. Osim toga, uzimajući u obzir ono što o funkcioniranju svijeta znamo, oni ne samo da su u skladu, već su i istiniti.
4. Descartes	d) Postojao je neki miris; znači da ga je netko mirisao; postojao je neki zvuk; znači da ga je netko čuo; bila je neka boja ili oblik – opaženi su vidom ili opipom. To je sve što mogu razumjeti pod tim i sličnim izrazima. Jer ono što se kaže o apsolutnom postojanju nemislećih stvari, bez obzira na to opažaju li se, to izgleda savršeno nerazumljivo. Njihov esse jest percipi, i nije moguće da oni imaju neku egzistenciju izvan duhova ili mislećih stvari koje ih opažaju.

5. Aristotel	e) Ta smrt nije ništa drugo nego rastanak duše s tijelom. Ne znači li biti mrtav kad se, s jedne strane, tijelo rastane s dušom i bude samo za sebe, dok se, s druge strane, duša rastane s tijelom te je sama za sebe? Nije li smrt ništa drugo nego to?
6. Berkeley	f) Zazbiljnosti umnoga protivi se već predodžba da su isto tako ideje, ideali, samo himere, a filozofija samo sustav takvih tlapnja, i obratno, da su ideje i ideali nešto odviše krasno da bi imali zazbiljnosti ili isto tako nešto nemoćno da bi je sebi pribavili. Odvajanje zazbiljnosti od ideje osobito je omiljeno razumu, koji snove svojih apstrakcija smatra kao nešto istinito i koji je tašt na onaj „treba da“, koji on rado propisuje naročito i na političkom polju, kao da je svijet njega čekao da bi saznao kakav bi trebao da bude, ali kakav on nije.
7. Robinson	g) Duša nije ono što znači biti i određenje za takvo tijelo kao što je sjekira, nego za određenu vrstu prirodnoga tijela koje u sebi ima princip promjene i mirovanja. Ono što je rečeno, moramo razmotriti i s obzirom na dijelove tijela. Naime, kad bi oko bilo živo biće, vid bi bio njegova duša. Vid je naime supstancija oka.

[9] Pročitaj kratak tekst Skinnera. Odgovori na zadana pitanja.

Čovjekova borba za slobodu nije uzrokovana njegovom željom da bude slobodan, već pojedinim procesima ponašanja karakterističnim za ljudski organizam, a čiji je glavni učinak izbjegavanje, odnosno izmicanje takozvanim „averzivnim“ svojstvima okoline.

Koja je koncepcija, s obzirom na problematiku uma, utemeljena u tom kratkom tekstu?

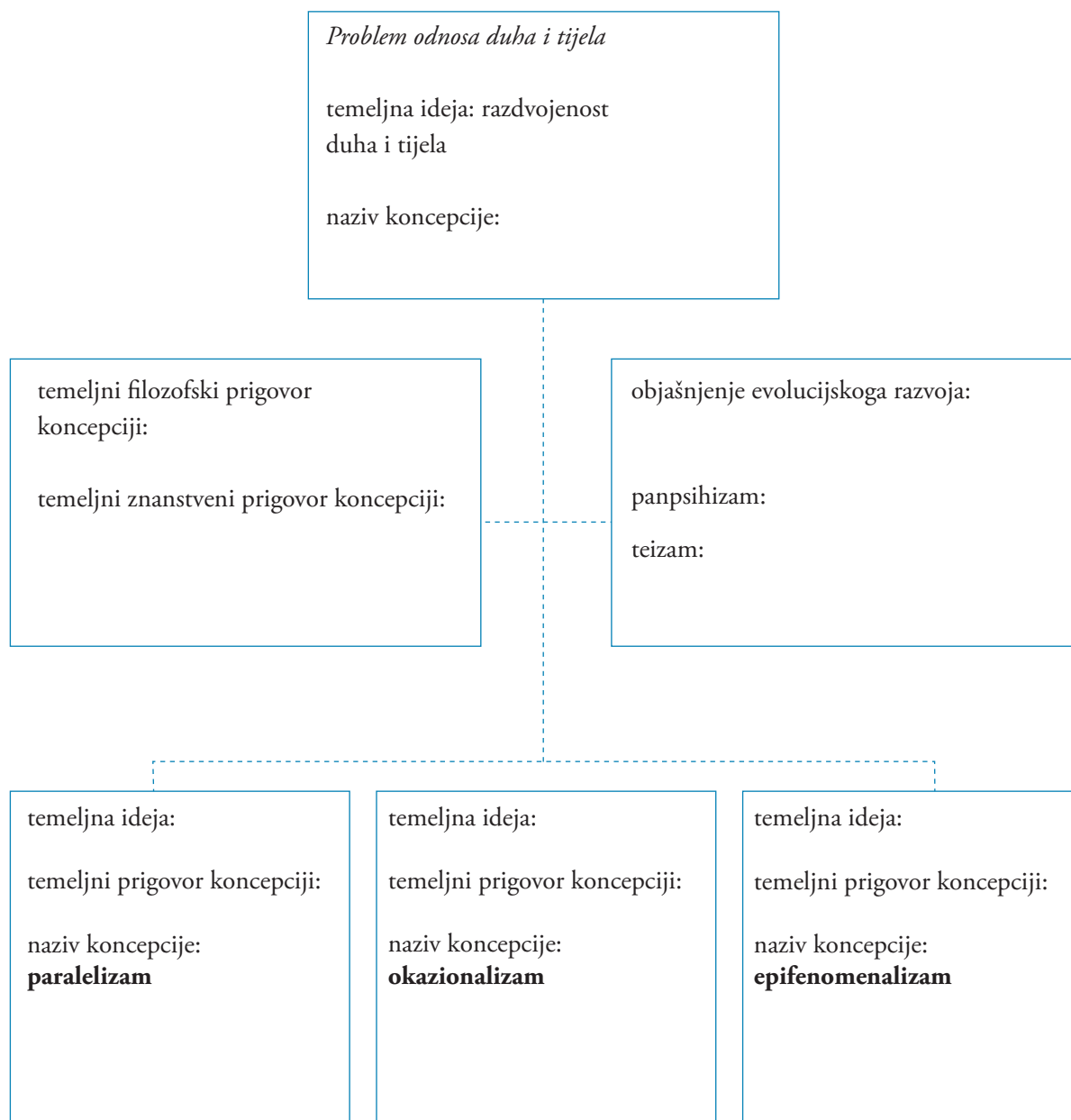
Što je psihički doživljaj prema zastupnicima te teorije?

Koji bi temeljni prigovor mogao/mogla uputiti toj koncepciji?

Objasni što je prema navedenoj teoriji *određena tendencija ponašanja na određen način, u određenim situacijama*.

- [10] Odredi u dijagramu temeljne ideje i pojmovne odnose filozofije uma s obzirom na problem odnosa duha i tijela.

Filozofija uma/ duha

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U ovom ćeš odjeljku analizirati i uspoređivati misli različitih filozofa. Rješavajući zadatke, pristupaš elementarnom tumačenju tekstova. Za njihovo je rješavanje nužno osnovno znanje i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa.

[1] Prouči zadane tekstove i riješi zadatke.

- a) Budući da je tijelo takvo – naime da ima život – duša ne može biti tijelo. Tijelo, naime, nije nešto što jest u ovisnosti o nekom subjektu, nego je prije poput subjekta i građe. Prema tome, nužno je da je duša supstancija u smislu forme prirodnoga tijela koje po mogućnosti ima život. Sažmi tekst u jednu rečenicu.

Što misliš, tko je autor toga teksta?

U kakvom su odnosu duša i tijelo u tome tekstu?

Ako je tijelo subjekt ili građa, a duša je supstancija u smislu forme prirodnoga tijela, mogu li duša i tijelo postojati odvojeno?

- b) Um samoga sebe 'umuje' prema dioništvu u mišljenome. Jer on postaje ono 'mišljeno' dodirujući i umujući, tako te je isto um i 'mišljeno'; naime: ono što može primiti mišljeno i bivstvo to je – um, koji djeluje posjedujući mišljeno, tako te je ovo više od onoga koje se čini da um ima, pa je misaono promatranje ono što je najugodnije i najbolje. Objasni misao prema kojoj *um samoga sebe umuje*. Što misliš, što bi mogao biti predmet njegova umovanja? A što nije predmet njegova umovanja? O čemu mi umujemo?

Što je misaono promatranje (theoria)?

Što misliš, tko je autor toga teksta?

- c) Duša je najsličnija božanskom, besmrtnom, umnom, jednostavnom, neraspadljivom i onom što je uvijek u sebi jedno isto, a tijelo opet najsličnije ljudskom, smrtnom, mnogostrukom, bezumnom, raspadljivom i onom što nikad nije o sebi isto.

Ako bi oko bilo živo biće, vid bi bio njegova duša. Ono je naime supstancija oka po obliku. Oko je materija vida. Ako ona izostane, nema više oka osim po imenu kao kameno i naslikano oko. Treba, dakle, ono što se tiče dijela primijeniti na čitavo tijelo. Kao što je dio suglasan dijelu, tako je čitavo opažanje suglasno čitavom tijelu koje može opažati ako je takvo. No ono što je u potenciji da živi, nije tijelo koje je odbacilo dušu, nego ono koje je ima. Sjeme i plod su potencijom takvo tijelo. Kao što je cijepanje i vid, tako je i budnost entelehija, a kao gledanje i sposobnost organa entelehija jest duša. Tijelo je ono što je u potenciji. No kao što je oko zjenica i vid, tako je ondje živo biće duša i tijelo.

Aristotel, *O duši*

U kakvom su odnosu, prema Aristotelu, duša i tijelo?

Kakvo je, prema Aristotelu, tijelo: u potenciji ili u mogućnosti života?

Što je entelehija prema Aristotelu? Što je, prema navedenim tekstovima, entelehija tijela?

- d) Kada bih trebao vjerovati da su osjeti čisto materijalne stvari, tada bih trebao vjerovati ili da su oni građeni od neurona, ili da su stanja sklopova neurona ili da su dijelovi mozga. Pokazao sam da ni jedna od tih konzekvencija nije pojmljiva. Nemamo razloga vjerovati da su tvrdnje istinite, ako su nam nepojmljive. ...Jednako tako ne vjerujem u ono što do njih dovodi, tj. u tvrdnju da su osjeti čisto materijalni.

Kakva je trilema prisutna u tom tekstu?

Kako glasi tvrdnja koja se u citiranom odlomku dokazuje?

Pokušaj dokazati *nepojmljivosti* za koje autor tvrdi da ih je već pokazao bez uvida u ostale dijelove teksta. Zašto je nemoguće odrediti sadržaj konzekvencija navedenih pojmova?

Je li navedena nepojmljivost odredbi osjeta dovoljna za zaključak da oni nisu čisto materijalne prirode?

- e) Postojao je neki miris; znači da ga je netko mirisao; postojao je neki zvuk; znači da ga je netko čuo; bila je neka boja ili oblik – opaženi su vidom ili opipom. To je sve što mogu razumjeti pod tim i sličnim izrazima. Jer ono što se kaže o apsolutnom postojanju nemislećih stvari, bez obzira na to opažaju li se, to izgleda savršeno nerazumljivo. Njihov esse jest percipi, i nije moguće da oni imaju neku egzistenciju izvan duhova ili mislećih stvari koje ih opažaju.

Uvjetuje li opažanje ujedno i postojanje pojava ili predmeta?

Ako nam postojanje pojava nije razumljivo bez prethodnog opažaja, je li to dovoljan razlog za zaključak da pojava ujedno i ne postoji?

Je li moguća apriorna spoznaja prema autoru toga teksta?

Gdje su granice duha prema autoru toga teksta?

f) Što je umno, to je zbiljski; a što je zbiljski, to je umno.
Odredi pojam uma i zbilje u skladu s filozofijom autora navedene misli.

Koja je pretpostavka istovjetnosti uma i zbilje?

Govori li navedeni citat o ljudskom umu?

Koje su granice uma?

[2] Usporedi dva kratka teksta istog autora. Odgovori na postavljena pitanja.

Ja jesam, ja spoznajem, ja hoću. Jesam ako znam i hoću; znam da jesam i da hoću, hoću biti i znati. Neka vidi tko može da u ovim trima stvarima jest nerazdvojan život, jedan jedini život, jedan jedini duh, jedna jedina bit i da je razlika nerazlučiva i, ipak, jest.

Ja pamtim da imam pamćenje, inteligenciju i volju, shvaćam da shvaćam, da hoću i da pamtim i hoću htjeti, pamtiti i shvaćati.

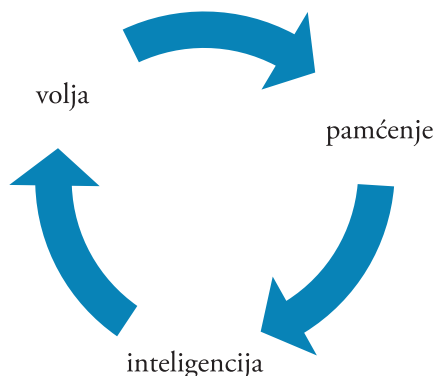
Odredi duh prema tom tekstu.

Odredi pojmove bivanje, spoznavanje i htjenje u skladu s citiranim tekstom.

Zašto su bivanje, spoznavanje i htjenje nerazdvojni?

Koje mogućnosti donosi misao da su sve tri temeljne odrednice duha međusobno određene jedna drugom? Što utemeljuje duh, u skladu s pretpostavkama u tekstu?

Kako se drugi tekst odnosi na prvi? U kojem su odnosu tri temeljna pojma drugoga teksta s tri temeljna pojma prvoga teksta? Kakva je struktura duha?

3. ODJELJAK

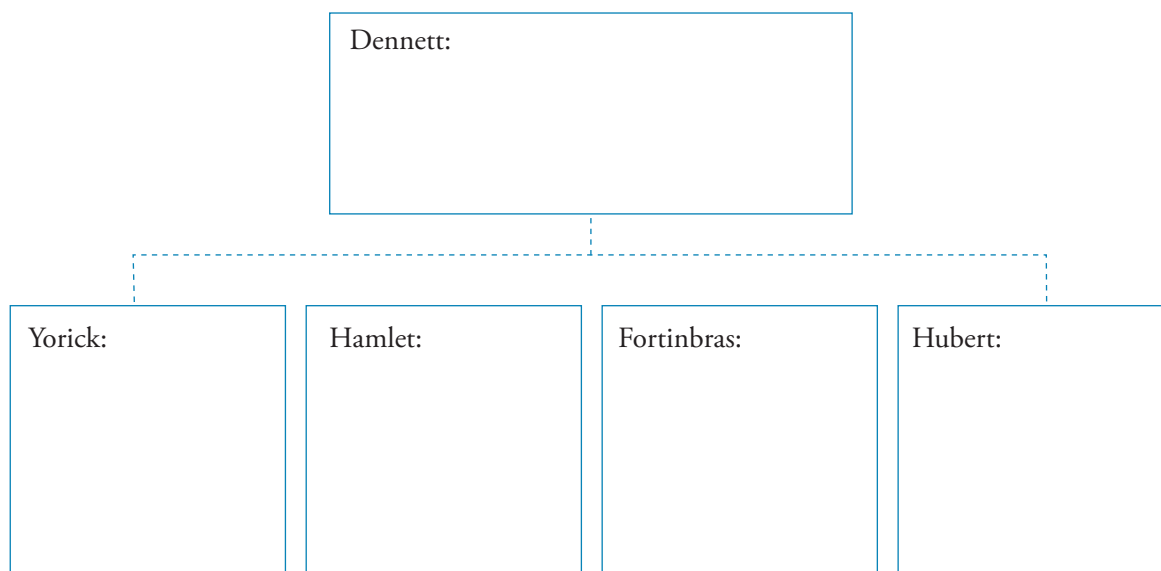
Pitanja i smjernice:

Analiziraj navedene tekstove. Posluži se rješenjima zadataka iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli filozofa. Za rješavanje zadataka iz ove skupine nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

- [1] Analiziraj tekst Dennetta, *Gdje sam?*, str. 204.- 209., udžbenik
Postavimo si, ako već ne autoru teksta, nekoliko pitanja.

Je li za Dennettov tekst važna činjenica da nijedan čovjek takvu operaciju ne bi mogao preživjeti? Obrazloži.

U grafikonu odredi entitete uma i tijela koji su opisani u tekstu.

Gdje bi, u skladu s tekстом, dodao/dodala novi (nedostajući) element grafikona? Tko je to?

Ostaje otvoreno pitanje samosvijesti kao složenoga sustava misli ili nečeg drugog. Što misliš, bi li samosvijest funkcionirala jednako u računalnom programu?

Problem je samosvijesti vrlo složen, što sugerira i kraj teksta u udžbeniku. Što misliš, bi li se pod jednakim uvjetima i paralelnoga života ljudskoga mozga i računalnoga programa mogla formirati nova samosvijest, novi ego? Otvorimo li moralne probleme, pitamo se bi li i savjest bila jednaka u računalnom programu!

[2] Analiziraj tekst *Presadivanje mozga i osobni identitet*, razgovor, str. 210. - 213., udžbenik.

Koja je temeljna teza koja se dokazuje?

Koji je temeljni oblik prezentiranja rasprave?

Posebno obrati pažnju na sljedeći odjeljak teksta *Presadivanje mozga i osobni identitet*, razgovor, str. 212. - 213., udžbenik.

Filozofski je značajno, po mojem sudu, to što je psihički kontinuitet očito stvar stupnja. Sve dok mislimo da je identitet nešto više od toga, bit ćemo skloni razmišljanju prema kojem je on, kao što si ranije rekao, sve ili ništa. No, ako odustanemo od takvoga vjerovanja i shvatimo da je ono što je važno u mojem kontinuiranom postojanju stvar stupnja, tada ćemo moći u spominjanim slučajevima uočiti razliku. No, vjerujem da je u stvarnom životu, ako malo razmislimo, jasno da je, primjerice, odnos između mene sada i mene iduće godine u svakom pogledu puno tješnji nego odnos između mene sada i mene za dvadeset godina. Odnosi koje imam na umu odnosi su sjećanja, karakter, nastojanja, namjera, sve to. Iduće ću se godine puno bolje sjećati nego ove godine, nego što će to biti za dvadeset godina. Moj će karakter biti puno sličniji mojem današnjem. Provodit ću većim dijelom iste planove i nastojanja, i, ako je tomu tako, mislim da postoje različite uvjerljive implikacije za naša moralna vjerovanja i različite moguće posljedice za naše emocije.

Koja je početna teza? Što se objašnjava tim tekстом?

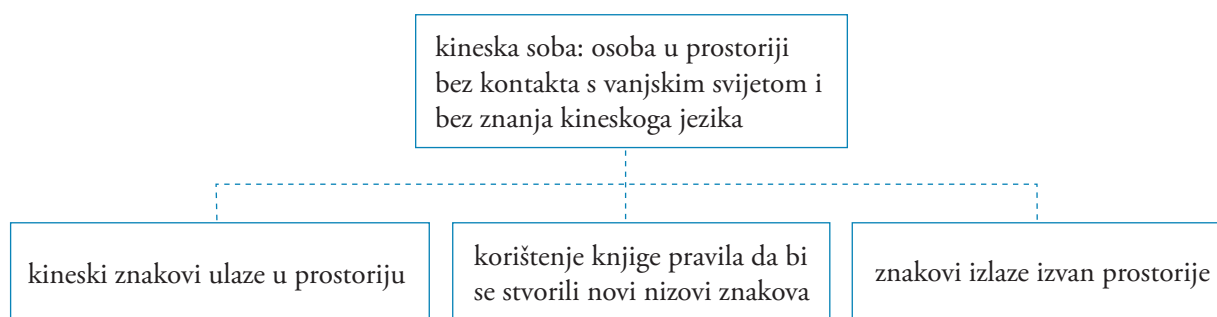
Što je psihički kontinuitet kao stvar stupnja?

Izradi dijagram teksta. Koji je argumentacijski model toga teksta?

[3] Pročitaj tekst Searla i analiziraj misaoni eksperiment.

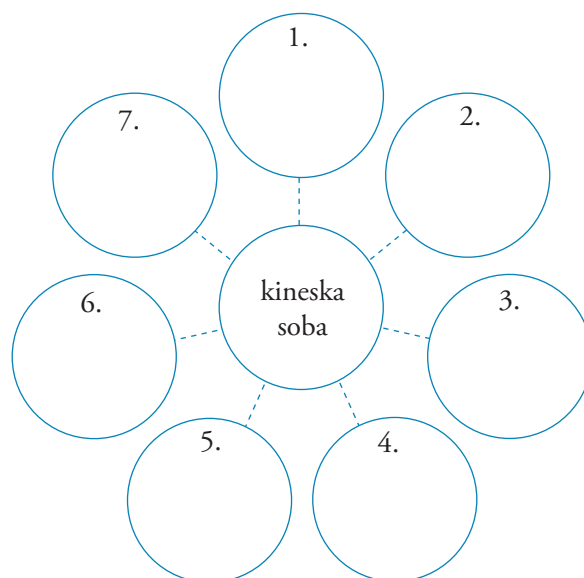
Prema mojem mišljenju, um i tijelo međusobno djeluju jedno na drugo, no oni nisu dvije različite stvari, jer mentalni su fenomeni samo osobine mozga. Jedan od načina da se takva pozicija okarakterizira, jest taj da se sagleda kao afirmacija i fizikalizma i mentalizma.

U skladu s tvrdnjama u tekstu Searle pokušava razriješiti problem odnosa uma i tijela u čovjeka, ali i mogućnost propitivanja mogućeg mentalnog dosega računala. Može li računalo misliti i biti svjesno? Razrješenjem problema odnosa strojnih dijelova i programa ostvaruje se putokaz razrješenja problema odnosa uma i tijela u čovjeka. Problem, kako ga je Searle predstavio, poznat je u filozofskim raspravama pod nazivom kineska soba (prostorija). Vrlo je jednostavno zamisliti da se nalazite u prostoriji u koju ti kroz otvor bacaju papiriće s kineskim ideogramima, a da nemate pojma o kineskom jeziku. Međutim, u toj se prostoriji nalaze novi papirići s ideogramima i knjiga pravila korištenja tih ideograma. Nakon što kroz otvor padne papirić u sobu, vi kroz drugi otvor bacate papiriće van u skladu s pravilima opisanima u knjizi.

Nakon nekoga vremena možeš uvježbati bacanje tih papirića na osnovi dobivenih ideograma i bez korištenja knjige pravila. Moguće je da ti netko vani postavi pitanje na kineskom: „Razumiješ li kineski?“ i baci papirić, a ti mu pošalješ odgovor: „Da“, iako ne znaš što te pita niti što odgovaraš. Iste operacije obavlja i računalo prema Searlu. Na osnovi niza sintaktičkih pravila manipulira simbolima, ali ih ne razumije i nikada neće moći razviti svijest. Možeš mu čak i postaviti pitanje: „Jesi li svjestan svojega postojanja?“ i ono će, u skladu sa sintaktičkim pravilima, odgovoriti...

Odgovori na pitanja označena brojevima 1-7 rješavajući probleme nastale u kineskoj sobi.

1. Bi li računala mogla misliti kada bi bila brža?
2. Je li moguće sa sigurnošću utvrditi da postoji intencionalnost svijesti?
3. Kako je moguće utvrditi objektivni kriterij za određivanje činjenice da netko posjeduje svijest?
4. Pojedinaac koji u kineskoj sobi usvaja pravila, uči li on ili ne uči svjesno?
5. Možemo li usvajanje pravila iz knjige odrediti kao razumijevanje i spoznavanje pravila?
6. U skladu s prijašnjim pitanjima, nije li ljudski um ustrojen na nizu sintaktičkih pravila?
Govorimo li uvjetno o razumijevanju?
7. Može li ljudski mozak (kao što računalo ne može) razviti zasebnu svijest, neovisno o postojećoj?
(Odgovor se možda nalazi u Dennettovu misaonom eksperimentu!?)

[4] Pročitaj Spinozin tekst *O prirodi i podrijetlu duha i još...*, udžbenik str. 56.
Odgovori na postavljena pitanja.

III. – Pod idejom razumijem pojam duha koji duh oblikuje zato što je on stvar koja misli.

Objašnjenje – Kažem radije pojam nego opažanje zato što riječ opažanje, kako se čini, označava da duh trpi od predmeta. A pojam čini se da izražava djelovanje duha.

Postavka I. – Mišljenje je Božji atribut, ili Bog je stvar koja misli.

Postavka II. – Protežnost je Božji atribut, ili Bog je protežna stvar.

Postavka VII. – Red i veza ideja jesu isti kao red i veza stvari.

Peti dio: O moći razuma ili o ljudskoj slobodi

Postavka VI. – Ukoliko duh shvaća sve stvari kao nužne, utoliko ima on veću moć nad afektima, ili manje trpi od njih.

Postavka XXIV. – Što više shvaćamo pojedinačne stvari, to više shvaćamo Boga.

Pitanja:

Kojom metodom Spinoza obrazlaže svoju filozofiju?

Prema Spinozi, duh je stvar koja misli, kako je supstancijalno utemeljen?

Mišljenje i protežnost su Božji atributi. Što su u čovjeka tijelo i duh? Kakav je njihov odnos?

Ako postoji paralelnost misli i stvari, govori li Spinoza o dualizmu bez djelovanja?

Što je pretpostavka ostvarenja veće moći nad afektima? Što je pretpostavka to većega shvaćanja Boga? Što je, prema tome, sloboda?

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što napišeš nacrt za esej, oblikuj ga koristeći se idejama i problemima iz prošlih odjeljaka! Na osnovi različitih predstavljenih tekstova imaš cjelovit esejski zadatak. U skladu s uputama, na osnovi svih tekstova, napiši jedan esej.

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom i zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model. Nakon što napišeš esej, dijagramiraj argumente središnjega dijela za koje smatraš da su ključni dio objašnjenja problema.

Tema: Odnos uma i tijela

Descartes:

Dodajmo ovdje da je mala žlijezda, koja je sjedište duše, tako obješena između šupljina što sadrže duhove, da je oni mogu pokretati na toliko različitih načina koliko osjetilnih različnosti postoji u objektima. Ali žlijezdu može različito pokretati i duša koja je takve prirode da u sebe može primiti toliko različitih dojmova, to jest, ona ima toliko različitih percepcija koliko se različitih kretanja događa u toj žlijezdi. Konačno, stroj tijela tako je prilagođen da time, što duša različito pokreće tu žlijezdu ili bilo kojim drugim uzrokom, goni duhove koji je okružuju prema porama mozga, vodi ih živcima u mišiće i tako pokreće udove.

Berkeley:

Neki čine razliku između primarnih i sekundarnih kvaliteta: pod prvima misle protežnost, oblik, kretanje, mirovanje, čvrstoću, neprobojnost i broj; drugima označuju sve ostale osjetne kvalitete, primjerice, boje, zvukove, okuse itd. Oni ne priznaju da su ideje koje imamo o tim osjetnim kvalitetama slike nečeg što postoji bez duha ili neopaženo, ali smatraju da su naše ideje primarnih kvaliteta obrasci ili slike stvari koje postoje bez duha u supstanciji koja ne misli, što je zovu materijom. Pod materijom treba stoga da razumijemo nepokretnu, neosjetnu supstanciju u kojoj protežnost, oblik i kretanje stvarno postoje. Ali iz onoga što smo već pokazali, očigledno je da su protežnost, oblik i kretanje samo ideje koje postoje u duhu i da ideja može biti nalik samo na drugu ideju i da stoga ni one ni njihovi uzori ne mogu postojati u supstanciji koja ne opaža.

Robinson:

Kada bih trebao vjerovati da su osjeti čisto materijalne stvari, tada bih trebao vjerovati ili da su oni građeni od neurona, ili da su stanja sklopova neurona ili da su dijelovi mozga. Pokazao sam da nijedna od tih konzekvencija nije pojmljiva. Nemamo razloga vjerovati da su tvrdnje istinite, ako su nam nepojmljive. Dakle, ja ne vjerujem u te konzekvencije. Jednako tako ne vjerujem u ono što do njih dovodi, tj. u tvrdnju da su osjeti čisto materijalni. Zbog toga sam dualist.

Searle:

Pretpostavimo da „naivni fizikalizam“ definiramo kao pogled prema kojem sve što u svijetu postoji jesu fizičke čestice sa svojim svojstvima i odnosima. Snaga toga fizikalnog modela stvarnosti toliko je velika da je teško shvatiti kako bi naivni fizikalizam mogli ozbiljno dovesti u pitanje. S druge strane, definirajmo „naivni mentalizam“ kao pogled prema kojem mentalni fenomeni zaista postoje; neki od njih su svjesni; mnogi posjeduju intencionalnost; svi posjeduju subjektivnost i mnogi od njih uzročno djeluju u određivanju fizičkih događaja u svijetu. Moja se teza sada može postaviti vrlo jednostavno: naivni mentalizam i naivni fizikalizam savršeno su u skladu jedan s drugim. Osim toga, uzimajući u obzir ono što o funkcioniranju svijeta znamo, oni ne samo da su u skladu, već su i istiniti.

Pitanja i problemi:

1. Objasni odnos duše i tijela prema Descartesu. Rješava li okazionalistički model Descartesov problem?
2. Objasni temeljni razlog Robinsonova dualizma.
3. Je li zadovoljavajuće razrješenje problema odnosa uma i tijela usklađenost naivnoga mentalizma i naivnoga fizikalizma? Objasni.
4. Objasni Berkeleyjevu tezu prema kojoj su protežnost, oblik i kretanje samo ideje u duhu. Što postoji ako supstancija ne postoji? Spoznajemo li supstanciju drugim spoznajnim moćima? Postoje li dokazane ekstrasenzorne spoznaje supstancije?
5. Objasni tezu prema kojoj ne postoji problem odnosa uma i tijela zato što um ne postoji, odnosno ne postoji dokazani kontinuitet umnih procesa!